

Montserrat CLARASÓ GARCIA i Joan TRES ARNAL

EL COMPENDI HISTÒRIC DEL VIATGE Y CAUTIVERI DE PIO SISÈ,
TRADUIHT DEL FRANCÈS EN 1800:
ANÀLISI I EDICIÓ

Max Cahner va localitzar aquest text —l'única còpia manuscrita en català que ha arribat als nostres dies, també de traductor anònim—, en va destacar la importància i va editar-ne una part. Passats els anys, aquest interès es confirma, atès que ara hem localitzat l'edició impresa del text original en francès, que ell desconeixia, dues versions més —també manuscrites, en castellà—, i traduccions a l'italià, a l'alemany i al neerlandès.

Aquesta difusió àmplia respon, sens dubte, al ressò que van tenir el segrest i la mort en captiveri de Pius VI, el «papa màrtir» com se'l coneixeria poc després de morir, i al fet que, en el seu llarg desterrament camí a França, va passar per terres italianes i fins i tot travessà la frontera dels Alps, prop de l'arxiducat d'Àustria. Així doncs, el relat s'inscriu de ple, dins el context europeu, en un debat ideològic entre els partidaris de la França revolucionària i laica del Directori francès i els seus detractors.

Tots aquests factors afegeixen interès al seu innegable valor literari, que ara podem confrontar amb l'original francès i analitzar com és d'acurada la traducció i el valor de les altres traduccions manuscrites en castellà.

I. L'ANÀLISI

Notes introductòries

Som davant d'una obra que, tot i tractar-se d'una traducció, té un valor literari indubtable i un interès notable pels motius següents:

En primer lloc, pel que fa al context històric europeu en què se situa, perquè és difícil, a l'època, trobar altres documents que hagin circulat quasi al mateix temps en tantes llengües diferents i que s'hagin imprès simultàniament en impremtes de diferents països. Tot i no fer una cerca exhaustiva, atès que no és l'objectiu d'aquest treball, hem localitzat edicions impreses amb les traduccions a altres idiomes: neerlandès,¹ alemany² i

---

1. *Historischen inboud van de reyze ende gevangenisse van Pius VI, van't begin van sijn vertrek uyt Roemen tot sijne dood. By vertaeling uyt het fransch*, s. 1., 1800.

2. *Reise und Gefangenschaft Pius VI., von seiner Entführung aus Rom bis auf seinen Tod: in einem kurzen historischen Auszuge; aus dem Französischen übersetzt*, Augsburg, Nicolaus Doll 1800.

italià.³ Això no ens ha d'estranyar, pel ressò que hem vist que assolí el segrest de Pius VI. Cal tenir en compte que aquest relat se situa en un context històric força trasbalsat per l'avenç de les tropes de Napoleó per Europa i, per tant, per la propagació dels ideals revolucionaris que propugnava. En aquest cas concret, el text que ara editem, tal com s'indica a la *Nota* introductòria, vol combatre les pàgines plenes de falsedats de les *Memorias sobre la vida de Pío 6* (1799),⁴ que van ser objecte de diverses respostes en defensa del papa. D'altra banda, aquestes edicions ens ajuden a comprendre l'abast dels fets que narra el *Compendi històric* que ara editem, a delimitar-ne l'abast geogràfic i, en tot cas, a confirmar la immediatesa de la difusió de l'original francès, ja el mateix 1800.

En segon lloc, pel que fa al context històric més proper, aporta informació valuosa del moment en què es va escriure i de les reaccions que els fets que s'hi expliquen van tenir entre nosaltres. En concret s'hi denuncia i condemna l'onada d'anticlericalisme que es propagà per França i, a causa d'això, el mal-estar, en especial de l'Església, per l'aliança de Carles IV amb la República Francesa davant d'Anglaterra,⁵ tal com recull Max Cahner:

«És en aquest context que, quan fou coneguda la mort del papa, esdevingué el 29 d'agost d'aquell any 1799, i els detalls del seu penós captiveri, alguns membres de l'Església a Catalunya decidiren de trencar el silenci. De moment, la reacció pública davant la notícia, tenint en compte les circumstàncies en què es produí, fou més que discreta. Lesmentat bisbe de Barcelona [Pedro Díaz de Valdés] publicà el 26 de setembre una carta pastoral perquè es fessin oracions i rogatives per la mort de Pius VI; però és difícil de trobar reaccions contra els dirigents revolucionaris francesos [...]. Segurament aquest text [Sermó de Francesc Bosc] era tot el que es podia dir, però és un indicatiu del rebuig de la política profrancesca del Govern entre la clerecia del país. Encara el 20 de desembre de 1805, el tribunal de la Inquisició de Barcelona prohibí una *Memoria sobre la vida de Pío VI y revolución en Italia*, text desconegut que no és probable que fos contrari al papa [...].»⁶

En tercer lloc, pel que fa a la llengua, el *Compendi* és una mostra, tal com també afirma Cahner, que «en l'adoctrinament i en el foment de la pietat entre les classes populars, la llengua catalana no havia deixat mai d'utilitzar-se, com

3. *Sommario storico del viaggio, et della schiavitù di Pio VI: Dalla sua partenza da Roma fino alla sua morte*, s. l., 1801.

4. Jean-François de BOURGOING, *Mémoires historiques et philosophiques sur Pie VI et son pontificat, jusqu'à sa retraite en Toscane*, Paris, Buisson 1799, 2 vols.

5. Aquesta aliança defensiva i ofensiva es va acordar en el primer tractat de San Idelfonso, que es va fer públic el 6 d'octubre de 1796. La pressió damunt del rei Carles IV per aquella aliança amb França no desitjada fou tan forta, al conjunt de la monarquia, que Godoy l'acabà abandonant el 1798. Però amb el nou primer ministre, Mariano Luis de Urquijo, un il·lustrat que havia tingut problemes amb la Inquisició per haver traduït Voltaire, el distanciament entre l'Església i el Govern fou encara més gran.

6. CAHNER, *Literatura*, 247.

tampoc en alguns gèneres literaris, com la poesia, certes formes de teatre o la narrativa memorialística.»⁷ Després de la gran profusió de textos en català que aquest autor edita en els volums de la *Literatura de la revolució i la contrarevolució* (1789-1849), no queda cap dubte de la certesa d'aquesta afirmació. No succeeix, però, el mateix des del Decret de Nova Planta amb els textos institucionals o de «grans debats ideològics, que acostumen a ser tots en castellà. Com diu Cahner en referir-se a la identitat del traductor:

«El traductor, també anònim, però de segur clergue i d'àmplia cultura, es feu ressò potser de la idea exposada pel bisbe de Barcelona aquell mateix any, que, a qui havia de dirigir-se l'Església a Catalunya era, de manera específica, als catalans: la utilització del català era, així, una conseqüència d'aquest objectiu.»⁸

És per això que, en el nostre cas, un text d'aquestes característiques és significatiu. El català s'hi empra per donar a conèixer la dissortada història del captiveri i la deportació de Pius VI, en un context de combat ideològic fort contra la Revolució Francesa.

Finalment, el fet que tant el *Compendi* com les altres traduccions manuscrites en castellà no arribessin a impremta és una circumstància indicadora de la censura que exercia encara la Inquisició, institució que fou abolida definitivament el 1834.

*El manuscrit*⁹

Barcelona, Biblioteca particular de Max Cahner.

I. ENQUADERNACIÓ

1. Cobertes:

- a) Mides de superfície i gruix: 168 × 225 × 2.
- b) Material i color: Cartró folrat amb tela de color marró fosc.

2. Llom: 11 mm. Hi ha una tireta de pell marró clar enrivetada amb un fil daurat, on es llegeix «Cau-/tiverio / de / PIO VI». Té un filet daurat al marge superior i dos al marge inferior.

3. Altres elements: quatre fulls de guarda de paper al principi i cinc al final.

7. CAHNER, *Literatura*, 251.

8. CAHNER, *Literatura*, 250.

9. Se segueix l'esquema per a descripcions de manuscrits detallat a «ATCA», XVII (1998), 296-298.

4. Conclusió: encuadernació actual, de final del segle XX.

II. COS DEL VOLUM

1. Composició material: manuscrit homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Pàgines: 40.
5. Dimensions: 150 × 210.
8. Paginació moderna, contínua, en xifres aràbigues i en llapis, a l'angle superior esquerre del recto i del verso, feta probablement en el moment de relligar.

III. CONTINGUT LITERARI

A

1. Pàg. preliminars 1-2. Pàg. 1, *títol*: «Cautiverio de Pio 6.º»
- P. 3, segon *títol*: «*Compendi històric / del viatge y cautiveri de Pio Sisè, tradubit del / francès en 1800. / Captivus migravit de terra sua. Amós 7, v. 17.*»
- P. 3, línia 5, *inc.*: «1. Pio VI, de edat de 81 any, carregat de etxaques, después de un pontificat lo més llarg y borrascós de què fàcian memòria los fastos de la Iglésia y depués de haver frustrat, ab la prudència de son govern, vàrias conspiracions de aquella secta que pretenia arruhinar tots los tronos, descansava baix la fe de un tractat conclòs ab lo general Bonaparte a costa dels majors sacrificis...»
- P. 37, *expl.*: «...Y podem, a l'acabar, repetir ab veritat lo que ha dit de ell un de sos penegiristas: que fou gran en la silla apostòlica, més gran encara en lo cautiveri y que la fe nos permet esperar que és molt més gran en la eternitat».
- P. 37, *inc.*: «Nota: És interesant lo vèurer com los protestants se han mudat en apologistas de Pio VI y com lo proclàman ells mateixos màrtir dels furors del Directori francès.» *Expl.*: « Era, per ventura, un rehenes de qui prenguessen assegurar-se, o bé havia decretat lo fanatisme de la filosofia anyadir, al número de sos màrtirs que se han sacrificat, al gefe de una religió que intenta aniquilar?»
- P. 38: «Nota: És convenient, també, saber que en lo any 1799 isqué a llum una obra ab *títol* *Memòrias sobre la vida de Pio 6*, en dos tomos en octau. Aquest escrit és un conjunt de falsedats, fets equivocats e imputacions falsas. El autor és un dels que se anomènan filòsops, que volgué fer la cort al Directori perseguidor del sumo pontífice. És ben sabut lo crèdit que-s mereixen los escrits de aquest jutge, infamat ja per sa mateixa ploma.»
2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Compendi històric del viatge y cautiveri de Pio Sisè, tradubit del francès en 1800.*

3. Altres manuscrits: Aquest manuscrit és l'única traducció al català que coneixem fins ara de l'obra impresa en llengua francesa, també anònima, *Précis historique du voyage et de la captivité de Pie VI, depuis son départ de Rome jusqu'à sa mort*, firmat per M. L., amb peu d'impremta «À Rome, de l'imprimerie du Vatican; se trouve à Paris, chez les marchands de nouveautés, 1800 (Radboud University, OCLC 32379168)». D'aquest original en francès, i amb molt poques variants tipogràfiques, n'hi ha com a mínim una altra edició, del 1800, sense data d'impressió, de la qual es conserven tres exemplars: dos a la Biblioteca Nacional de França (BNF, H-17421 i 8-H-836) i un exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona (BUB, M-6436); encara n'hi ha una altra edició, també del mateix any i sense data d'impressió, a la Biblioteca de l'Arsenal de París (8-NF-7909 [3]).

En castellà, han pervingut quatre manuscrits amb la traducció del *Précis historique*. Són els següents:

– *Compendio histórico del viaje y cautiverio de Pío VI, desde su salida de Roma hasta su muerte, traducido del francés por J. V. en 1800* (BUB, ms. 964).

– *Succinta narración histórica del viaje y captividad de Pío VI desde su salida de Roma hasta su muerte* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, AHCB, ms. A-48).

– *Resumen histórico del viaje y cautiverio del papa Pío Sexto desde su partida de Roma hasta su muerte. Traducido del francés en Barcelona, año 1801* (AHCB, ms. A-91).

– *Compendio histórico del viaje y cautiverio del S.S. pontífice Pío VI, desde su salida de Roma hasta su muerte, 1800*, dins *Historia llamada Trabajos de Pío VI, lo qual pasó por los revolucionarios romanos y Directo(rio) francés el año 1798. Copiado por fray Pablo Llopis, estudiante de theología en el convento de San Francisco de Gerona, el año 1805* (Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, ms. 481).

A partir de l'anàlisi de l'original francès i de la confrontació del text amb el del manuscrit en llengua catalana i les quatre versions manuscrites en castellà, podem afirmar que el *Compendi històric del viatge y cautiveri de Pio Sisè, tradubit del francès en 1800* no és la traducció directa de l'original francès sinó del castellà, en concret del ms. 964 (BUB), com també n'és una còpia el ms. 481 de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona. Aquest vincle és manifest en tot el text i més clarament palès en el poema que figura dins l'obra. Cal dir que la traducció al català és molt més fidel, completa i literàriament millor que la traducció al castellà de l'exemplar de la Biblioteca Episcopal; per exemple, al poema es parla de *filisteus*, traducció exacta del francès i coherent amb el context, i, en canvi, la castellana de Llopis diu *fieles*. Pel que fa als dos manuscrits conservats a l'AHCB, no tenen cap relació entre ells.

5. Edicions: Max CAHNER, *Literatura de la Revolució i la Contrarevolució (1789-1849)*, I, Barcelona, Curial 1998, 253-262 (edició parcial).

B

P. 39, *inc.*: «Dice el francés como diestro /afectando buena ley /que sobre ser nuestro rey/es don Carlos... Padre nuestro. »

P. 40, *expl.*: «En este estado fatal / pedimos con grande desvelo, / que para darnos consuelo /ahora... mas líbranos de mal. / Amén.»

[Les últimes paraules de cada vers (reproduïdes pel copista amb un espai al davant) de les 21 estrofes, si es llegeixen soles, formen l'oració del Parenostre.]

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, s. XVIII, *Redondillas*.

3. Altres manuscrits: Biblioteca Nacional de Madrid (BNM), ms. 12960/54.

5. Edicions: Georges BAUDOT i María Águeda MÉNDEZ, *La Revolución Francesa y la Inquisición Mexicana. Textos y pretextos*, dins «Caravelle (1988-)», 54 (1990), 89-105.

IV. ESCRIPTURA

A

1. Caixa d'escriptura: 130 × 190, a columna tirada, de 26-28 línies.

2. Tipus de ratllat: escriptura de justificació a justificació, sense pauta per a les línies d'escriptura.

3. Tipus de lletra i mans: lletra humanística de finals del segle XVIII, molt regular i clara, escrita en tinta marró, d'una sola mà.

5. Decoració: L'únic tret ornamental que hi ha és un doble filet a sota dels títols per indicar el començament i el final de l'obra. Així, trobem el doble filet a sota del títol del *Compendi*, de la citació bíblica que hi figura a sota, i també al final del text del *Compendi*, per separar-lo de les dues notes que venen a continuació (la primera *Nota* té doble filet; la segona no). Els filets són també de tinta marró, com tot el manuscrit.

A l'interior del text, subratllats amb la mateixa tinta marró, s'indiquen els diàlegs. Si aquests són llargs, en canvi, s'empren les cometes després de dos punts i es mantenen davant de cada ratlla (p. 25-26).

Cada paràgraf és numerat, a l'esquerra, pel copista amb xifres aràbigues: en total són 74.

9. Copista únic i desconegut.

10. Revisions i correccions *passim*, interlineades i marginals, fetes pel mateix copista, llevat de la primera (p. 3), que és una anotació en lletra diferent, més arrodonida, però també de l'època.

B

1. Caixa d'escriptura: 130 mm × 190 mm, a dues columnes. Nombre de línies: 21-24.

2. Tipus de ratllat: escriptura a dues columnes, sense pautat per a les línies d'escriptura.

3. Tipus de lletra i mans: lletra humanística de finals del segle XVIII, molt regular i clara, escrita en tinta marró, d'una sola mà, com l'anterior.

5. Decoració: p. 39-40. Títol de *Redondillas* subratllat amb doble filet. El copista també l'empra per separar les estrofes, la columna de text i, fins i tot, al final del quart vers de cada estrofa, per indicar un espai en blanc. També empra el doble filet per indicar l'acabament de l'obra.

9. Mateix copista que l'anterior.

V. CONCLUSIÓ

1. Estat de conservació correcte.

2. Datació: 1800.

3. Origen català.

4. Propietaris i procedència: Max Chaner, Fundació Pere Coromines. Se'n desconeix la procedència anterior.

El context

Si ens centrem ja en el marc històric concret on se circumscriu el relat, aquest s'inicia tot just després de l'entrada de les tropes franceses a Roma, amb la corresponent proclamació de la República en aquesta ciutat, el 15 de febrer de 1798 i, l'endemà, l'abdicació de manera obligada de la sobirania temporal de Pius VI. El pontífex s'havia posicionat contra França i s'havia sumat a l'aliança d'estats que havien atacat les tropes franceses, però la desfeta d'aquests convertiren els Estats Pontificis en un objectiu i fou llavors, tal com recull el *Compendi*, «[1] quant una postrera conspiració, en lo febrer de 1798, vingué de colp a derribar lo trono pontifici»¹⁰ i es proclamà la República Romana, sota el Directori, amb Louis-Alexandre Berthier, un dels generals de Bonaparte, al capdavant, després que el general que l'antecedí, Léonard Duphot, morís a trets:

«[2]. Habia arribat lo moment en què la revolució ocultament preparada, y fomentada tems antes per los agents del Directori francès, devia tenir son cum-

10. Els números que reproduïm entre claudàtors davant de cada citació que fem del *Compendi* en aquest estudi són els que figuren al manuscrit que ara editem davant de cada paràgraf. El fet de mantenir aquesta numeració permet localitzar fàcilment les citacions dins el text, com també la informació relacionada que figura en l'apartat de notes a peu de pàgina d'aquesta edició.

pliment; se formà una sedició: és mort lo general Dufot y lo territori romà, ab pretextos fabricats per aquest fi, és invadit de las tropas francesas.»

A causa del fet que el papa es negà a sotmetre's, fou comminat a abandonar Roma i la nit del 20 de febrer partia per sempre d'aquesta ciutat: «[10] El Sant Pare fou conduhit primer a Monterosi, 8 lleguas de Roma. Lo dia segon lo portaren a dormir a Viterbo y, finalment, a Siena, en los estats del gran duc de Toscana» i, així, inicià, amb 80 anys, el camí de l'exili.

Al text, ultra la relació de fets històrics, també apareixen personatges coetanis de l'època que els protagonitzaren. Així, l'autor del *Compendi* parla amb ironia dels detractors del pontífex, com ara «[11] aquell patriarca theofilantropo Rescilleres Lepaux, lo enemich més encarnisat del Sant Pare, com en Jerusalem ho havia estat de Jesuchrist lo gran sacerdot, qui volia a tota costa acreditar sa secta theofilantròpica, fins a derremar diners de la República per a establir-la en todas las iglésias de París sobre las ruinas de la religió christiana». D'altra banda, a més dels generals Berthier i Duphot ja citats, esmenta altres militars revolucionaris com ara Barthélemy Scherer, Suvórov; eclesiàstics com O'Leary (l'autor de l'oració fúnebre a Pius VI, a Londres); funcionaris com Bouveron i, fins i tot, presons com per exemple el convent dels observants de Valença, i fortificacions, entre les quals el fort de Trois Têtes, proper a Briancón, projectat per Vauban.

Diverses vegades esmenta el rei Carles IV d'Espanya i el seu ambaixador davant de Pius VI: el marquès de Labrador, així com el rei Lluís XVIII, Carles IV de Savoia i el duc de Toscana. Tots els personatges són descrits amb precisió i amb informació certa i perfectament contrastable.

Els fets bèl·lics que s'hi expliquen provoquen una gran preocupació al pontífex, a qui, a banda de la sort en què quedava Roma sota domini francès, el que més el preocupava era el destí que patiren els fidels de la religió catòlica: «[15] Lo sentiment més penós per ell fou saber que en Roma mateix se perseguia a la religió de Jesuchrist». Efectivament, els cardenals que no abjuraren de la fe «[14] foren portats a Civitavecchia per a trasportar-los a l'altre part del mar, segons el sistema adoptat después de 18 fructidor per los directors de França», però no hi arribaren perquè: «[15] una tempestat los arroxà al port de Liorna y se aprofitaren de esta ocasió per anar a visitar al Sant Pare y pèndrer cerca sa persona motius de consol en la gran resignació ab què suportaba sos infortunis». Cal tenir present que, amb motiu d'aquest cop d'estat del 18 de fructidor de l'any V, segons el calendari republicà francès —i que correspon al 4 de setembre de 1797—, culminà el procés descristianitzador que acompanyà la Revolució Francesa, el qual tenia per objectiu suprimir el cristianisme de la vida quotidiana: sacerdots deportats o assassinats, religiosos obligats a abjurar els seus vots, creus i imatges pietoses destruïdes, supressió del calendari gregorià i aprovació del calendari republicà, i prohibició del culte públic i privat. Com a contrapartida, s'instaurà el culte de la raó i de l'ésser suprem

o teoflantropisme, inspirats filosòficament en les idees de Voltaire, Rousseau i Robespierre.

El mateix Pius VI en patí les conseqüències: «[16] Apareixent que la revolució en Roma se consolidava, molts dels que havían seguit al papa, y son mateix metge, volgueren tornar-sse'n allà y lo abandonaren». El qui no abandonà el sant pare fou monsenyor Espina, arquebisbe de Corint, i personatge amb un paper important en el relat, el qual «[18] se sacrificà, en cert modo, per a suavisar el cautiveri de Pio Sisè, constituíhín-se presoner ab ell», i que l'acompanyaria fins a la mort.

Fou a la cartoixa de Florència on rebé la visita de Carles Manuel IV de Savoia —forçat pels francesos a renunciar als estats continentals el 6 de desembre de 1798—, tot dirigint-se cap a Sardenya, on li fou permès de refugiar-s'hi i conservar el títol de rei de Sardenya. Aquest monarca «[19] fugia de sos estats en lo decembre de 1798, expel·lit alashoras, també, per los mateixos medis que se havían practicat en Roma», el qual havia demanat al Directori «[20-21] per únic favor poder visitar a Pio Sisè ab la reyna, sa esposa. Ni era menor la ànsia que tenia el papa de vèurer a esta família desventurada. La reyna era germana de aquell àngel de virtut, madama Elisabet, imolada en París en temps de Robespierre».

Aquesta trobada inesperada entre Pius VI i Carles Manuel IV de Savoia provoca que l'autor del *Compendi* faci la consideració següent sobre el curs de la guerra:

«[23] La presència del papa en Toscana inquietaba sempre a sos perseguidors. El any 1799 anaba a comensar. Los immensos preparatius dels dos emperadors daren bastant a prevèurer que la guerra anaba a encéndrer-se. Los lances podían ser contraris en Itàlia als excèrcits francesos y los enemichs del papa temían que ell no fos aportat a Roma, y que son triümfo no-ls escapàs. Aquestos filosops pensàban aniquilar la Iglésia cathòlica perquè tenían a son quefe presoner, com si Neron, per lo cautiveri y martiri de sant Pere, hagués pogut destruhir-la.»

Les ordres rebudes del Directori feren variar el destí del pontífex. Per aquest motiu, d'acord amb una ordre de l'enviat de França, s'ordenà que Pius VI també fos deportat a Sardenya, però una greu malaltia el retingué prop d'un mes al llit i, quan es considerà que ja podia emprendre un viatge per mar, a causa del fet que «[25] los inglesos cubrían lo mar de Toscana ab sos baxells», es varià la política dels directors sobre el pontífex, temorosos que el papa pogués ser deslliurat per la pressió austríaca, i li feren prendre «la ruta de Parma, «[26] hon arribaren en pochhs dias, después de haver atrevessat Florència, Bolònia y Mòdena».

Una altra ordre d'un militar important, Barthélemy Scherer, «[26-27] general de l'excèrcit de Itàlia, vingué a mudar aquest destino per transportar-lo a Turín. Dos dias més tart haguera estat llibertat per 600 úsars de l'excèrcit imperial, que entraren a Parma sens demanar permís al duch ab orde

de apoderar-se del papa». A causa d'aquest canvi de ruta, Pius VI no és alliberat pels austríacs sinó que és enviat cap a la ciutadella de Torí, a Susa i, des d'aquesta ciutat dels Alps piemontesos, cap a França, a Briançon, on és rebut pel plenipotenciari de Carles IV: «[34] Felizment per a Sa Santedat, lo rey de Espanya, al saber son arribo a França, ly despatxà al senyor Labrador com a embaxador. Aquest ministre logrà alvíos al cautiveri del papa.» A Grenoble, on arriba el 7 de juliol, rep el respecte profund degut a sa dignitat; en canvi, a Valença, on entra el 14 de juliol (aniversari de la presa de la Bastilla) és tot el contrari: «[47] En la mateixa època, lo any antecedent, havían cremat en Valenza dos figuras que representàban a Lluys 18 y a Pio 6» i el tenen reclòs. En aquesta ciutat, on morirà el 27 d'agost, s'insisteix encara en la figura del diplomàtic espanyol davant dels administradors d'aquesta ciutat: «[51] El senyor Labrador, a qui lo rey de Espanya acababa de enviar al papa com a embaixador seu, als notificà lo interès que prenia son soberà per Sa Santedat y, sens dubte, a ell se degueren los petits miraments que se ly tingueren de allí al devant.»

Per tot això, el que a primer cop d'ull podria semblar només un relat pietós té l'afegit de proporcionar informació històrica contrastada sobre fets coetanis de l'època i dels personatges que els van protagonitzar, com també de l'interès que suscità a casa nostra, a partir del nombre d'exemplars conservats a les biblioteques i arxius barcelonins.

L'estructura

Pel que fa a la disposició formal, a banda de la numeració dels paràgrafs que ja hem comentat, la qual la fa diferir de totes les altres versions, és peculiar també perquè la *Nota* inicial que tant en l'original en llengua francesa com en la resta de versions figura a l'inici de l'obra, aquí ho fa justament al final de tot el text, com a cloenda:

«Nota: És convenient, també, saber que en lo any 1799 isqué a llum una obra ab títol *Memòrias sobre la vida de Pio 6*, en dos tomos en octau. Aquest escrit és un conjunt de falsedats, fets equivocats e imputacions falsas. El autor és un dels que se anomènan filòsops, que volgué fer la cort al Directori perseguidor del sumo pontífice. És ben sabut lo crèdit que-s mereixen los escrits de aquest jutge, infamat ja per sa mateixa ploma.»

Per tant, la trobem després d'aquesta altra *Nota*, la final:

«Nota: És interessant lo vèurer com los protestants se han mudat en apologistas de Pio VI y com lo proclàman ells mateixos màrtir dels furors del Directori francès. Vários ministres calvinistas han manifestat ja sa admiració y una espècie de entusiasme per las virtuts y conducta del soberano pontífice en estos últims temps. Ha! Si a estas primícias se seguís son retorn a la Iglésia romana, de la qual

se apartaren sos pares! Vegin com se explica Mullet du Pan, ciutadà de Ginebra, en son *Mercuri* de 25 de maig de 1799 [...].»

L'altre incís apareix a la meitat del paràgraf 53, quan el pontífex rep un petit poema escrit, segons diu el text, per un clergue reclòs al convent dels observants, que es va poder escapar dels carcellers i fer-lo arribar a Pius VI, de qui es diu: «Son autor era un sacerdot francès catiu en la casa de reclusió de Valenza, assò és, un sacerdot no jurat, un sacerdot fiel a la fe y que gemega entre cadenas, com altres tants, per causa de la religió», i que hem identificat a partir d'aquest estudi com a M. Billon de Saillant.¹¹ La *Nota* és la següent:

«Nota: Tal vegada, al fi se farà justícia a los que se han negat a jurar lo se oposaba a sa consciència. Vegem tres constitucions ab 8 anys, y tot lo fruyt que se ha tret de tants juraments fets succeçivament de guardar-las no és estat més que cubrir la França de perjuros. Però al furor perseguidor ly convenia pèndrer medis de opriment, y era segur lo de demanar juraments impios als que no saben mentir a Déu ni anar contra sa consciència.»

I, tot seguit de la *Nota*, després de la frase: «Y per expresar tot son goig de estar cerca del Sant Pare, encara que privat de veure'l, diu lo poeta:», s'enllaça amb aquest poema que inclou el *Compendi* i que és l'única composició poètica que apareix en el text.

El text

A grans trets, es pot dividir clarament el *Compendi* en dues parts: la primera, fins al paràgraf 65, en què es donen els detalls del viatge i captiveri de Pius VI fins a la seva mort, on destaquen algunes anècdotes «exemplars» protagonitzades per catòlics, generalment anònims, que s'acostaven al papa al seu pas per França i en la qual figura el poema; la segona, a partir del paràgraf 66 fins al final, en què es fan consideracions sobre la figura del pontífex, escrites a la manera d'un panegíric, les quals constitueixen la part més hagiogràfica de l'obra.

En la primera part, el recorregut del viatge en el captiveri de Pius VI, així com els personatges històrics que s'hi esmenten, són els que donen més credibilitat al text en ser extremadament precisos i concrets, fins i tot en la datació. Així, s'hi llegeix que Pius VI fou obligat a deixar Roma els últims dies del mes de febrer de 1798, passà per Montefiore i Viterbo, i es detingué a Siena tres mesos. Amb motiu del terratrèmol que es produí en aquesta ciutat el 23 de maig de 1798, dada perfectament documentada, Pius VI fou traslladat a la

11. Vegeu la nota 98.

cartoixa de Florència, on rebé la visita de Carles Manuel IV, rei de Sardènia. El mes de març de 1799, els francesos, tement que el papa pogués ser deslliurat per la pressió austríaca i per la presència de vaixells anglesos a la costa toscana, el portaren a Parma, travessant Florència, Bolonya i Mòdena, on s'hostatjà dos dies; de Parma a Torí, on s'estigué dos dies més, i entrà a França per Susa; fou en territori francès on patí les pitjors vexacions del seu captiveri. El 28 d'abril arribà a Briançon; de Briançon a Grenoble, el 7 de juliol, i de Grenoble, passant per Moirans, Tullins, Sant Marcelin i Rumans d'Isèra, a Valença, on arribà el 14 de juliol, fins al 29 d'agost, que morí.

Aquesta precisió també la trobem en alguns dels personatges que esmenta, en la descripció acurada dels quals l'autor passa des del fervor més declarat fins a la riota més desgavellada, com quan parla dels «[29] pentarcos de Luxemburgo», per referir-se als cinc membres del Directori, que tenia la seu al palau de Luxemburg

Pel que fa a la segona part, és on són més visibles els objectius del *Compendi*, que també deixà ben explicitats Max Cahner. D'acord amb aquest autor:

«El mètode utilitzat per reconstruir els esdeveniments el fa creïble, tot i la tendència a accentuar, o fins i tot a imaginar, les situacions dramàtiques, a exaltar les virtuts del papa, a imputar perversitat als perseguïdors (i, en general, als partidaris de la Revolució), i a l'intent, no gens dissimulat, de predisposar el lector a considerar Pius VI com a màrtir de la fe».¹²

Per això, quan es tracta d'exaltar les virtuts del papa, o de presentar-lo com a màrtir davant les vexacions per les quals ha de passar, l'autor del *Compendi* no s'estalvia les circumstàncies que presentin la situació més dramàtica: «[7] isqué enmitg de una nit obscura, ab la pluja y tempestat».

D'altra banda, les injustícies són més evidents i despietades quan recauen sobre innocents aclamats i estimats pel poble com és aquest cas, motiu pel qual Pius VI rep múltiples mostres d'adhesió, amor i compassió: «[10] Sa entrada en esta ciutat [Siena] fou ab aclamacions de tot lo poble y crits de "Viva Pio 6º!"»; «[29] Se rendí, en certa manera, tota la França als peus de Sa Santedat des de sa entrada a nostre territori»; «[30] Los cathòlics de esta ciutat [Briançon] habían anat en cuadrillas a rèbrer al Sant Pare y ly feren una espècie de entrada triümfant per sa alegría, aclamacions y mostrás que ly daren de obsequi piados».

Un màrtir, però, ha de patir vexacions, dolor, penes; d'això s'encarreguen els partidaris de la revolució: «[13] Lo[s] rebeldes, al primer moment, habían robat quant pertenyia al Sant Pare, y no ly havia quedat més que los socorros de la Providència»; «[30] se obligà eixir al pontífice octogenari en un mal carruatge mitg obert. Lo viatge fou penós; y fou necessari obrir camí entre cinc peus de neu, que acababa de càurer, y después de 9 horas de marcha arribà

12. CAHNER, *Literatura*, 250.

penetrat de fret a Brianzon»; «[59] Después de la arribada a Valenza no pogué lo papa alçar-se de l'estat de cahiment a què lo havían prostrat tants viatges y colps tant violents. [...] Sas camas flaquejàban y tornaba a càurer en sa cadira agravat de son propri pes».

Tampoc no hi manquen els insults: «[41] Los de la Drome se atreviren ab expressions las més indecentes contra el august presoner y contra los cathòlics que se arribàban al pas». I és com a resultat de tots aquests patiments que cal considerar Pius VI un màrtir que segueix l'exemple del mateix Jesucrist: «[71] Quants passatges de semblanza ab lo Salvador del món?».

Cal destacar que el to en què al *Compendi* s'expliquen els episodis que ocasionaren la deportació de Pius VI és molt similar al que es troba en les biografies posteriors del pontífex escrites per religiosos¹³ —com per exemple la de l'abat Blanchard (1800), la que hom atribueix a l'abat Agustín Barruel (1801), o la de l'abat Baldassari (1839), el qual l'acompanyà en el seu desterrament, entre d'altres— i al de publicacions periòdiques coetànies com les cròniques i, fins i tot, les gasetes i els butlletins de l'època com ara les *Étrennes religieuses* o els *Annales de la Religion* on es publicà en forma d'article el *Précis historique*,¹⁴ l'original en llengua francesa de la traducció que ara editem. Totes aquestes obres i publicacions s'alinearen contra les *Mémoires historiques et philosophiques sur Pie VI et son pontificat, jusqu'à sa retraite en Toscane*, escrites per Jean-François de Bourgoing,¹⁵ el qual, d'acord amb els ideals republicans, es vantava que amb la invasió als estats pontificis i la deportació i mort de Pius VI s'havia abolit el papat.

13. Vegeu Pierre Louis BLANCHARD, *Précis historique de la vie et du pontificat de Pie VI*, Londres, De l'imprimerie de Ph. Le Boussonier et Co 1800; Agustín BARRUEL, *Histoire civile, politique et religieuse de Pie VI*, Avignon 1801; *Recueil de poésies chrétiennes, mêlées de réflexions et de traits historiques sur les malheurs et les avantages de la Révolution française*, s. 1., 1801; Antonio GARCÍA BERMEJO, *Historia civil, política y religiosa de Pío VI*, escrita con arreglo a memorias auténticas por un francés católico romano y traducido al castellano, tomo II, Madrid 1814; Pierre d'HEMIVY D'AURIBEAU, *Extraits de quelques écrits de l'auteur des Mémoires pour servir à l'histoire de la persécution françoise*, tom. 2., s. 1., 1814; Aimé GUILLON DE MONTLÉON, *Les martyrs de la foi pendant la Révolution Française*, troisième volume, París, Chez Germain Mathiot Libraire 1821; Pietro BALDASSARI, *Histoire de l'enlèvement et de la captivité de Pie VI*, París, Librairie d'Adrien le Clère 1839.

14. El *Précis historique* apareix al volum de les *Étrennes Religieuses pour l'An de Grâce Dix-Huit cent, Contenant un Manuel pour les Fidèles durant les tems de persécution, et l'Histoire du Voyage et de la Mort de Pie VI* corresponent al 1800 (periodicitat anual). També, als *Annales de la Religion ou Mémoires pour servir à l'histoire de dix-huitième siècle* (1 de gener de 1800, tom. XI, any VI), publicació periòdica fundada el 2 de maig de 1795 per l'abat Henri Grégoire. Es publicà sense interrupció fins al novembre de 1803, quan fou prohibida a causa de la seva oposició virulenta al Concordat de 1801 signat entre Napoleó Bonaparte i el papa Pius VII. El 1795, Henri Grégoire havia creat la Société libre de philosophie chrétienne, que tenia per objecte reprendre els estudis teològics aturats arran de la Revolució i lluitar contra la descristianització, contra la teofilantropia i el culte a la raó i a l'ésser suprem. L'òrgan d'aquesta Societat foren els *Annales*, amb un tiratge aproximat de 3.000 exemplars.

15. Vegeu la nota 4.

En tots aquests textos propers a Pius VI, el pontífex, de la mateixa manera que en el nostre relat, rep el sobrenom de «[68] pare comú dels fiels»,¹⁶ que és l'apel·latiu que més es repeteix en tota la historiografia posterior, i se'l qualifica amb mots com ara *majestat* «[44] magestat pontificia», o bé amb l'apel·latiu de *venerabilitat*¹⁷ «[51] un pontífice augosto, vell venerable», de *sant*: «[53] hèroe sacrosant», en tant que «[40] gefe de la Iglésia»¹⁸ i, fins i tot, tal com s'ha vist, de *màrtir*:¹⁹ «[74] Pio VI meresqué la palma del martiri». Per tant, no és estrany que al text apareguin mostres constants de *veneració* i de *fervor* dels fidels cap al «sant pare», anomenat també «sa santedat», pels quals Pius VI se sacrifica²⁰ i el qual, fins i tot, aconsegueix conversions al catolicisme: «[58] Se ha reparat, sobretot, la conversió de una senyora que vivia en lo cisme cerca de Sant Marcellí».

Entre ses virtuts destaquen la *tendresa* i la *magnanimitat*, i per això en tot el relat no tan sols sovintegen molt les expressions de «ternura», «derramar llàgrimes» o bé «magnànim», sinó que aquestes virtuts s'acompanyen de les accions de resar, de mostres de pietat i de benvolença.

Algunes expressions que apareixen al *Compendi* amb les quals coincideix en els apel·latius amb què el qualifiquen les publicacions periòdiques coetànies de l'època i els seus biògrafs posteriors són la *prudència*, la *moderació*, el *zel* i la *fermesa*: «[68] Pocs papas han governat la Iglésia en circumstàncies tan difícils ab més prudència, moderació, zel y firmeza que Pio VI, verdaderament gran».²¹ Els seus coetanis també en ressalten «[72] la paciència y resignació [que], sobre sas virtuts, lo han manifestat semblant al divino modelo».²²

16. «Padre de los fieles, el vicario de un Dios de misericordias» dins GARCÍA, *Historia*, 149; «père commun des fidèles» dins GUILLON, *Martyrs*, 607; «père commun des fidèles» dins BALDASSARI, *Histoire*, 512; «père commun des fidèles» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 563.

17. «Venerable pontífice» dins GARCÍA, *Historia*, 207; «cette figure si auguste et si vénérable» dins BALDASSARI, *Histoire*, 513.

18. «Sa Sainteté [...] chef visible de l'Église», dins BALDASSARI, *Histoire*, 370; «vicaire de la charité de J.C., comme il est le dépositaire de sa puissance», «l'Église dont ce grand pape étoit le chef visible» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 560 i 563.

19. «Des souffrances et de la patience de ce martyr» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 563.

20. «Il les assure qu'il est disposé à souffrir de plus grands tourmens encore pour la justice; et il ne voit, au milieu de tant d'afflictions, que le triomphe éclatant de la religion sur l'impiété» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 551.

21. «Leur fermeté et leur constance dans l'exil et les prisons pour la défense de l'unité catholique, et où il les assure que la joie qu'il éprouve de leur fidélité lui fait oublier ses propres souffrances» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 551-552.

22. «Tel est le pontife que la révolution française trouva sur le siège de saint Pierre, et que le ciel avait destiné à opposer la majesté de la vertu et de la religion à tout ce que les passions déchainées par le génie de l'impiété eurent jamais de plus vil et de plus atroce» dins BALDASSARI, *Histoire*, 23.

Hi sovinteja el símil del pontífex com a *pastor de l'Església*:²³ [3] el «bon pastor» [70] que té cura del ramat, és a dir, els fidels, els quals li tenen molt fervor: «[5] Imatge fiel del Bon Pastor, que no fuig, antes dona sa vida per sas ovelles, Pio VI no volia deixar son poble y volia morir enmitg de ell. Aixís ho tenia determinat y ho havia declarat; se sabia ja, y assò era lo que més embrasaba als revolucionaris. Ells temían al poble, que podia sublevar-se al fer-se alguna violència al soberano pontífex».

Altres imatges que tenen similitud amb els sentiments que inspirava el sant pare entre els seus més fervents partidaris són els símils que apareixen reiteradament al *Compendi* de l'amor del *pare* envers els fills, és a dir, els fidels: «[69] No so jo», als deya, «per ventura vostre pare? Per ventura no os teniu vosaltres per mos fills?... Deuriau allargar vostra partida... La revolució no està acabada en França. Estas éran las expressions de cordialitat del soberano pontífex». No oblidem que és el «[22] vicari de Jesuchrist»²⁴ a la terra; per això, els fidels sempre en cerquen la benedicció i ell deixa que se li acostin.

Si Pius VI és pacient, se sacrifica i encara les adversitats amb resignació: «[3] Estic resignat a la voluntat de l'Altíssim»,²⁵ «[7] Déu ho vol, fills meus; paciència, paciència», els seus enemics són tot el contrari: *orgullosos*, *impacients*, *facinerosos*²⁶ i *malvats*, tal com recull el *Compendi*: «[45] lo orgull del comisari filosòfic»²⁷ i, més amunt: «[9] facilitant de altre part a los facciosos al pillatge de tot quant pertanyia a Sa Santetat», «[7] lo impacient comisari se enfurismà y fou menester dir-ly a aquest malvat que anàs».

Així, doncs, la «[51] barbaritat il·lustrada» dels «[2] revoltosos» és ben manifesta, i amb les seves accions contribueixen al «[50] foment a la malevolència o al fanatisme»; per això són titllats de *fanàtics*,²⁸ i sobretot, d'*impíos*,²⁹ els qui provoquen «[73] los progresos de la impietat».

23. «Pasteur de l'Église universelle» dins BALDASSARI, *Histoire*, 39.

24. «Vicaire de Jésus-Christ» dins BALDASSARI, *Histoire*, 370; «Il se félicite de ses traits de ressemblance avec le Dieu dont il est le vicaire» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 551.

25. «La résignation de Pie VI étoit parfaite» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 550; «Voilà le plus pacifique des hommes» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 557.

26. «Los facinerosos que han saqueado la Francia del mismo modo que los países extranjeros» dins GARCÍA, *Historia*, 150.

27. «L'orgueil et la dureté républicaine» dins BALDASSARI, *Histoire*, 72; «Idolâtres et mécréans!» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 557.

28. «Hasta un grado semejante es capaz el fanatismo, que se llama filosófico, de degradar y embrutecer aun los hombres que parecen más ilustrados y más instruidos» dins GARCÍA, *Historia*, 152; «votre fanatisme aveugle vous attire l'indignation de l'Europe, de l'humanité entière!» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 557.

29. «Tel est le pontife que la révolution française trouva sur le siège de saint Pierre, et que le ciel avait destiné a opposer la majesté de la vertu et de la religion à tout ce que les passions déchainées par le génie de l'impie eurent jamais de plus vil et de plus atroce» dins BALDASSARI, *Histoire*, 23.

Els partidaris de la Revolució són qualificats amb diferents noms: «[2] club jacobí», «[11] secta theofilantròpica»,³⁰ «[41] chibistas», filòsofs,³¹ bàrbars,³² dels quals Pius VI, n'és la *víctima* i l'*hostatge*:³³ «[6] la il·lustre víctima», «[74] Era, per ventura, un rehenes de qui pretenguessen assegurar-se, o bé havia decretat lo fanatisme de la filosofia anyadir, al número de sos màrtirs que se han sacrificat, al gefe de una religió que intenta aniquilar?».

De fet, aquesta malvolença queda encara més contraposada amb la santedat amb què s'envolta la figura de Pius VI: «[58] Ha! A no ser las ordes tirànicas del Directori y lo zel antichristià de sos perseguidors, quantas personas se haguéran edificat al costat del papa? Quants pecadors, tal vegada, haguera convertit?».

El contrast és evident, i s'accentua cap al final del relat, quan l'autor del *Compendi* fa sobresortir un altre do de Pius VI, el *perdó*. Així, quan ja és a prop de la mort i després de rebre el viàtic, el seu confessor, monsenyor Espina, li pregunta si perdona els seus enemics i ell respon: «[64] O! Sí, los perdono», talment com Jesucrist va perdonar els seus perseguidors.

Per tot això, es pot concloure que el *Compendi* recull el sentiment general a l'època de rebuig contra les accions de la França revolucionària i, en aquest cas concret, contra la deportació i la mort en l'exili de Pius VI. D'altra banda, és destacable el fet que alguns dels petits diàlegs que inclou l'obra —que, com s'ha vist, n'accentuen el dramatisme— també es repeteixen de manera molt similar en les biografies coetànies posteriors del pontífex escrites pels religiosos Pierre Louis Blanchard (1800), Agustín Barruel (1801) i Antonio García Bermejo (1814). Un primer exemple el trobem quan el general Berthier ofereix la cucarda o insígnia tricolor, pensió i retir a Pius VI a càrrec del Directori, a canvi que deixi el seu pontificat, i ell ho declina:

«[3] No coneg altre uniforme que aquell de què la Yglésia me ha honrat. En vostre poder està la existència de mon cos, però no la de la mia ànima [...]. No necesito de penció; un bastó y un sac bàstan a un home que vol acabar sos dias en penitència [...]. La religió existirà después de vosaltres, aixís com ha existit antes; y ella permanexarà fins a la consumació dels sigles.»

30. «L'atrocité inouïe de ces théophilantrophes sans entrailles!» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 563.

31. Al segle XVIII s'aplicà falsament el nom de *filòsof* a tots els qui, defensant opinions irregulars, es vantaven de no ser com la multitud, per exemple: «affecter de ne pas croire a la religion nationale fut un titre pour être appelé philosophe, esprit-fort», dins *Recueil de poésies chrétiennes*, 88.

32. «Le barbare projet des républicains», «la conduite inhumaine et barbare que l'on tenait envers le vicaire de Jésus-Christ» dins BALDASSARI, *Histoire*, 288 i 416.

33. «Otage entre les mains de vos tyrans!» dins d'HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 560; «pour sauver des mains de l'ennemi un otage d'une si grande importance» dins BALDASSARI, *Histoire*, 466.

«Je ne connois point d'autre uniforme pour moi, que celui dont l'Église m'a honoré. Vous avez tout pouvoir sur mon corps, mais mon âme est au-dessus de vos atteintes. Je n'ai pas besoin de pension. Un bâton au lieu de crosse et un habit de bure suffisent à celui qui doit expirer sous la haire et sur la cendre: [...] elle subsistera après nous comme elle a subsisté avant nous, et elle se perpétuera jusqu'à la fin des temps.»³⁴

«Yo no conozco otro uniforme para mí, respondió el papa, que aquel con que la Iglesia me ha honrado. Vos tenéis todo poder sobre mi cuerpo, pero mi alma es superior a vuestros tiros. Yo no necesito pensión. Un bastón en verde báculo y un vestido de sayal bastan al que debe expirar baxo el cilicio y sobre la ceniza: [...] ella existirá después de vos, así como existía antes que vos, y su reyno se perpetuará hasta el fin de los siglos.»³⁵

Un segon exemple d'aquesta coincidència és quan el pontífex rep el rei de Sardenya:

[22] «No trovo menos el trono que he perduto; tot ho trovo en vostres peus.» «Ha! amat príncep», ly respon lo papa, «tot és vanitat: vós y jo ho experimentam; tot és vanitat si no és lo amor de Déu y servir-lo. Fíxem nostres ulls al cel: allí és a hon nos espèran uns tronos que los hòmens no nos podran llevar.»

«Je ne regrette pas le trône que j'ai perdu, je retrouve tout à vos pieds. Hélas! cher prince! leur répond le pape, tout n'est que vanité, nous le pouvons vous et moi; tout est vanité excepté d'aimer et de servir Dieu; portons nos regards vers le ciel: c'est là que nous attendent des trônes que les hommes ne pourront nous ravir.»³⁶

«No echo menos el trono que he perdido: yo lo vuelvo a hallar todo a vuestros pies. —¡Ay! amado príncipe, le responde el papa, todo no es más que vanidad: vos y yo lo experimentamos: todo es vanidad excepto amar y servir a Dios: dirijamos nuestras miradas acia el cielo; allí es donde nos esperan tronos que los hombres no podrán quitarnos.»³⁷

El poema

Cal parar atenció al poema dedicat al captiveri del papa pel seu interès. En primer lloc, per la tria gens usual de l'alexandrí com a forma de versificació. Així, també segons Cahner:

34. BLANCHARD, *Précis*, 260-261.

35. GARCÍA, *Historia*, 231.

36. BARRUEL, *Histoire*, 353.

37. GARCÍA, *Historia*, 252-253.

«Es tracta, potser, de l'exemple més antic conegut d'adaptació al català de l'alexandrí clàssic francès fora del Rosselló (on ja fou usat, el 1755, per Salamó i Gelabert i, des de 1772-1774, en la relativament abundant producció dramàtica influïda pels clàssics francesos), de Menorca (usat a partir de la tragèdia *Lucrecia*, de Joan Ramis, del 1769) i, potser, de Mallorca (Guillem Roca i Seguí, que morí el 1813 a l'edat de setanta anys, escriví en alexandrins apariats, sense que en coneguem la data, una *Fàbula jocosa de l'àliga y l'escarabat*). Al Principat, els primers que usaren l'alexandrí semblava que eren Puigblanc, a la inacabada oda a la llibertat (començada després del 1815) i Aribau, a *La pàtria* (1833)».³⁸

D'altra banda, a més d'aquesta obra, el poema també aparegué publicat íntegrament, el 1801, dins el llibre d'autor anònim *Recueil de poésies chrétiennes, mêlées de réflexions et de traits historiques sur les malheurs et les avantages de la Révolution française*.³⁹ D'acord amb la informació que ens aporta aquest llibre, M. Billon de Saillaut, prebost del capítol de Saint-Paul-Trois-Châteaux, en fou l'autor, el qual, reclòs al convent dels observants de Valença amb motiu de no haver prestat el jurament de fidelitat al nou ordre constitucional i escapolint-se dels carcellers, va poder fer arribar aquesta composició a l'august presoner.

Es tracta de 35 versos alexandrins apariats, de rima consonant, de to apològic, que comencen així:

«Feliz qui logra vèurer a l'hèroe sacrosant
 que la Europa venera y Roma plora tant,
 que, portat en presó, sens que quedi abatut,
 ab son exemple fa vèurer lo que pot la virtut,
 mol més gran en [a]sí que allà en lo Vaticà:
 las cadenas prefereix al sòlio soberà.
 En sa martxa triümfal, de totas parts [ell] mira
 tropas de gent fiel que l'obsèquia y admira.
 (Y) la mateixa impietat, confusa en sa victòria,
 a[n] [e] vençut respecta y ly embeja sa glòria:»

Continua amb un símil bíblic extret del llibre de Samuel: talment com l'arca de l'aliança —capturada pels filisteus i portada al temple del seu ídol Dagon, a la ciutat d'Asdad— que va fer sentir el poder del Senyor sobre la mateixa divinitat pagana Dagon i sobre tots els habitants d'Asdad i el seu territori amb càstigs terribles, la presència del papa a França hauria produït el mateix efecte que l'arca: hauria evitat la ruptura gràcies a la unitat de l'Església i hauria posat fre al furor de la impietat, però sense exercir cap venjança, perquè el «bon pastor» (Pius VI) té «caritat extrema» i, per això, quan s'adreça als filisteus, els diu que no temin.

38. CAHNER, *Literatura*, 262-263.

39. Vegeu la nota 13.

Després d'una imprecació a Déu, s'acaba amb una antítesi final:

«Parleu, Senyor, troneu, y que la França entera,
 a[n] [e]l raig de ta llum depòsia sa ceguera
 y la incredulitat múdia de sentiment.”
 Com assò arribe a vèurer [me] moriré content,
 gozós cantaré alashoras, [joiós] en mon destino,
 de aquell vell Simeon el [seu] càntic divino.
 Y la posteritat podrà ja dir de mi
 que morí ab gran plaer, si ab dolor visquí.»

La llengua i l'estil

Ara, en poder disposar de l'original en llengua francesa i de les traduccions manuscrites en castellà, i a partir de la proposta de filiació dels manuscrits que s'ha especificat anteriorment —d'acord amb la qual hem demostrat que el text que editem és la traducció al català del *Compendio histórico del viaje y cautiverio de Pío VI* (ms. 964 BUB), que ho és alhora de l'original en llengua francesa *Précis historique du voyage et de la captivité de Pie VI*—, ens és possible poder comparar la traducció catalana amb la castellana i, al seu torn, amb l'edició original francesa. A partir d'aquesta confrontació del text en les tres llengües, és evident que ens trobem davant una traducció al català ben acurada, tal com ho és també la castellana, i que ambdues són fidels al text original.

El text del *Compendi* té qualitat literària, és amè i es llegeix fàcilment. El to és àgil i l'autor hi emprà recursos de la dramaturgia, especialment en els diàlegs, per donar versemblança i apropar la figura de Pius VI als lectors. Com a contrapartida, al poema s'hi utilitza una llengua més artificiosa, amb figures retòriques, s'hi recorre a la mitologia i, fins i tot, la tria de l'alexandri demostra una voluntat culta, de text de més volada literària. Per tot això, no es pot encasellar aquesta obra només com una mostra més de les manifestacions de pietat popular de l'època, sinó que es tracta d'un text ben escrit, en el qual destaquen la voluntat de precisió i concreció dels fets històrics i personatges que s'hi esmenten i que el situen de ple dins del context de guerra ideològica de l'època.

Quant a la identitat de l'anònim autor de la traducció a la llengua catalana, persona culta i bona coneixedora de la llengua, Max Cahner formula la hipòtesi següent: «Cal no excloure que el traductor d'aquest *Compendi històric del viatge i cautiveri de Pio Sisè*, si és que la traducció no ha estat feta a través d'una versió castellana, fos un dels clergues rossellonesos refugiats al Principat des de la Revolució.»⁴⁰

40. CAHNER, *Literatura*, 263.

Cal precisar, a més a més, que l'autor d'aquesta traducció no coneix la llengua francesa. Ho confirma el fet que alguns topònims i noms propis francesos estan mal escrits, com per exemple el del membre del Directori francès «[11] Rescilleres Lepaux» en lloc de La Révellière-Lépeau, el del pensador calvinista «[74] Mullet du Pan» en lloc de Mallet du Pan, o bé el nom del departament de «[34] Siere» en lloc d'Isère, i, fins i tot, algun mot aglutinat, com ara «[11] filoventrepe» en lloc de *filou en troupe* 'colla d'entabanadors', motiu pel qual en algun cas hem hagut de recórrer a l'edició original francesa per poder desxifrar-los i fer-ne l'aparat crític. Tot i això, hi són habituals els gal·licismes, entre els quals «[3] cucarda» 'insignia tricolor de la França revolucionària', que prové de *cocarde*, «[4] edecan» 'oficial d'ordenança d'un camp militar', que prové d'*aide de camp*, «[21] madama», «[34] departament» i «[43] gendarmes, gendarmeria», amb la significació administrativa actual.

D'altra banda, els castellanismes que hi apareixen, molt abundants, són els habituals a l'època: «[24] alomenos», «[22] anyadeix», «[5] aparato», «[28] asaciar-lo», «[26] después», «[25] enfermedat grave», «[65] encomienda», «[25] entregar», «[13] gasto», «[33] gènere», «[1] iglésia», «[24] isla», «[44] menos», «[30] quadrillas» «[74] rehenes», «[74] silla», «[12] soberano pontífice», «[52] sòlio», etc.

Finalment, al poema és on abunden més els cultismes que, juntament amb les figures retòriques i les referències a personatges bíblics, són una clara mostra de voluntat d'erudició: «[53] tal a vista de l'Arca, allà en Azot cautiva, (e)l'ídol Dagon rendia sa presència altiva. [...] Viviu, que el Bon Pastor, ab caritat extrema, és qui desitja ser el únic anatema, [...] al món feu de no res y al caos ordenà, [...] gozós cantaré alashoras, [joiós] en mon destino, de aquell vell Simeon el [seu] càntic divíno».

La nostra edició

Ens basem en l'edició feta per Max Cahner⁴¹ del manuscrit del *Compendi històric del viatge y cautiveri de Pio Sisè* que va localitzar i editar parcialment, i la completem i l'actualitzem. Aquest autor en va editar poc més del 40%: així, dels 74 paràgrafs de què consta el text (a més de les notes), els que reproduceix són: 1 a 5, 7, 8, 10, 13, 19 a 23, 26 a 31, 34 a 38, 40 a 46, part del 51 (sense la *Nota*) i part del 53 (que inclou el poema).

Indiquem en el text els canvis de pàgina entre claudàtors, d'acord amb la paginació moderna que hi ha en llapis. També reproduïm la numeració dels paràgrafs, que apareix regularment en tots els fulls.

Respectem escrupolosament el text i seguim les regulacions habituals en l'edició de textos catalans antics: accentuació, puntuació, separació de mots,

41. CAHNER, *Literatura*, 248-263.

ús de la dièresi, d'apòstrof i de guionet i de les majúscules segons el català modern i desenvolupament d'abreviatures (inclosa la grafia *ny* de la *ñ*).

Així, doncs, la nostra intervenció principal en l'edició d'aquest manuscrit se centra en les notes a peu de plana, per fer-hi constar els aclariments, els errors de transcripció, les possibles interpretacions, etc., i, dins el text, a través dels parèntesis de supressió ( ), o d'afegit: [ ], per facilitar-ne la lectura. Per fer-ho, hem tingut en compte l'original francès i hem contrastat aquest manuscrit (l'únic en llengua catalana) amb les traduccions al castellà amb les quals està vinculat, especialment la del ms. 964 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Això ens ha estat especialment útil per identificar alguns noms i topònims que apareixen totalment desfigurats al nostre manuscrit, probablement per desconeixement de la llengua francesa, alguns dels quals també s'han anat reproduint (amb variants) en les diferents versions en castellà.

Finalment, incloem com a apèndix el poema *A la muerte del papa Pío VI*, escrit per Josep Arrau i Estrada, que s'ha conservat manuscrit, una altra mostra de la notable indignació popular que causà la mort del pontífex, i que complementa la visió que en dona l'anònim autor del *Compendi*.

II. L'EDICIÓ

Compendi històric del viatge y cautiveri de Pio Sisè, traduhit del francès en 1800.

Captivus migravit de terra sua. Amós 7, v. 17.

1. Pio VI, de edat de 81 any, carregat de etxaques,⁴² després de un pontificat lo més llarg y borrascós de què fàcian memòria los fastos de la Iglésia y depués de haver frustrat, ab la prudència de son govern, vàrias conspiracions de aquella secta que pretenia arruinar tots los tronos, descansava baix la fe de un tractat conclòs ab lo general Bonaparte a costa dels majors sacrificis. Una enfermedad de dos mesos, que l'obligava a fer llit, no ly havia permès per algun temps ocupar-se en negocis, quant una postrera conspiració, en lo febrer de 1798, vingué de colp a derribar lo trono pontifici.

2. Habia arribat lo moment en què la revolució ocultament preparada, y fomentada tems antes per los agents del Directori francès, devia tenir son compliment; se formà una sedició: és mort lo general Dufot⁴³ y lo territori romà, ab pretextos fabricats per aquest fi, és invadit de las tropas francesas...

42. Al ms. consta, damunt d'*etxaques*, en lletra diferent, però de l'època, «las dolèncias».

43. Léonard Duphot, general francès que l'any 1797 acompanyà a Roma Josep Bonaparte, nomenat ambaixador de la República Francesa. Fou abatut per les tropes pontificies en intentar, juntament amb l'ambaixador francès, d'interposar-se entre aquestes i els revolucionaris romans. Com a represàlia, el general Louis Alexandre Berthier s'emparà del castell de Sant'Angelo i, pocs dies després, fou proclamada la República Romana.

«Benehit sia Déu de tot», exclamà lo malalt pontífice al saber aquest accident, «Res succehirà sens son permís.» Tot havia estat congeminat de antemà entre los revolucionaris romans y los que devían sustenir-los. Los revoltosos se apresuraren a organizar una municipalitat, tota composta a tenor del modelo de sos [p. 4] fundadors, membres los més vils de un club jacobí; y ella comensà⁴⁴ embiant diputats ab est recado: «Al ciutadà papa se declara, en nom del poble libre y soberà de Roma, que ha decaygut de tots sos drets.» Pio VI respon ab apacibilitat a l'oficial de sa casa que ly portà esta notícia: «Ha! Millor direu que ells venen en nom de Déu, venjador dels pecats dels pobles y dels reys», y se negà, al mateix temps, a rèbrer la diputació. Y, resignat a qualcevol succés, esperà en pau los colps que vingan a descarregar sobre sa persona.

3. A l'oferir-ly lo general Berthier la cucarda,⁴⁵ pensió y retiro de part del govern francès, Pio VI ly respon de esta manera: «No coneg altre uniforme que aquell de què la Yglésia me ha honrat. En vostre poder està la existència de mon cos, però no la de la mia ànima. No puch desconèixer la mà de què ve lo azot que castiga a las ovellas y mortifica al pastor per las faltas de son remat. Estic resignat a la voluntat de l'Altíssim, no necesito de penció; un bastó y un sac bàstan a un home que vol acabar sos dias en penitència. Sacajeu,⁴⁶ destrozeu, abra-seu a vostre gust; destuhiu los monuments: la religió existirà después de vosaltres, aixís com ha existit antes; y ella permanexarà fins a la consumació dels sigles.»

4. En assò arribà un edecan⁴⁷ del general francès (era un jobe ronc⁴⁸ y atrevit), se presentà al pontífice, que aleshoras estava en oració, y, en to de amensar, ly significà que demasiat temps havia asolat al poble romà ab la carga de sa doblada tira-[p. 5]nia, que era precís disposar-se a marxar. Lo sant vell ly respongué ab noble entereza que no deixaria lo sepulcre de sant Pere, menos que ab violència lo separassen de allí; y continuà sa oració.

5. Imatge fiel del Bon Pastor, que no fugué, antes dona sa vida per sas ovellas, Pio VI no volia deixar son poble y volia morir enmitg de ell. Aixís ho tenia determinat y ho havia declarat; se sabia ja, y assò era lo que més embrassaba als revolucionaris. Ells⁴⁹ temían al poble, que podia sublevar-se al fer-se alguna violència al soberano pontífice. Se prengué, pués, lo partit de deputar al cardenal Dòria, secretari de estat, per persuadir al papa lo dexar a Roma, baix pretext de que de altra manera lo general francès se veuria obligat a desplaçar lo aparato de la força armada. Respongué ell: «Ditxós jo si, com Jonàs, pug salvar mon poble del llam que va a descarregar sobre ell. No se pot resistir a la violència.»

44. *compensà*, corregit possiblement amb posterioritat.

45. *cucarda*, del francès *cocardie*, insígnia tricolor de la França revolucionària.

46. Al ms. consta *saxajeu*, corregit per *sacajeu*.

47. *edecan*, del francès *aide de camp* 'oficial d'ordenança d'un cap militar'.

48. *ronc*, amb el significat de 'gronyidor, rondinaire'.

49. *Ellas*, corregit possiblement amb posterioritat.

6. La partida fou determinada per la mitja nit. Entretant, los de sa casa procuraren que-l deixassen descansar, a fi de que sa debilitada salut de tant tems pugués suportar la fatiga del viatge. Lo comisari volia també tenir un llit cerca de(l) Sant Pare: hagué treballs en disuadir-lo. Però, per lo gust bàrbaro de atormentar la il·lustre víctima, después de haver turbat moltes vegadas son descans ab lo ruhido que feia en lo aposento, manà que se disposàs tot per partir a la mitja nit.

7. El papa volgué ohir missa antes de eixir. Per aquest fi estava, [p. 6] ab anticipació, tot disposat. Y ell es trovava al peu de l'altar; lo que reparant, lo impacient comisari se enfurismà y fou menester dir-ly a aquest malvat que anàs, si no volia esperar, a tirar al Sant Pare de sos blancs cabells y arrancar-lo de l'altar. Estas paraulas lo aosegaren algun tant. Acabat lo sant sacrifici, lo pontífice miraba la tropa armada que acababa de arribar per acompanyar-lo, alçà los ulls al cel y se postrà al peu de l'altar per fer allí sacrifici de sa persona. Después de lo qual, preguntà a la tropa: «Què voleu de mi?». Ly responen: «És precis seguir-nos y marxar.» Los replica el papa: «Feu lo que debu fer», entregan-se als soldats baix la escala del Vaticà, sostingut de dos criats de sa casa. Allí trobà reunits a tots los que la componían. Las llàgrimas corrían dels ulls de tots; ell los aconsolà y los repetí dos vegades: «Déu ho vol, fills meus; paciència, paciència.» Y com las suas carrozas y mobles estàban ja confiscats per los revolucionaris, lo pòsan en un dolent carruatge e isqué enmitg de una nit obscura, ab la pluja y tempestat, acompanyat de son metge y de algunas personas de sa casa.

8. Atravessà de est modo una part de Roma a la llum de dos pàlidas atxas y arribà a la porta anomenada Angèlica. Allí lo aguardàban dos comisaris francesos; se avànsan a declarar-ly que, en nom de la República Romana, ells són los que quèdan encargats de sa persona, baix sa pròpria responsibilitat. Y sens dir-ly a hon volen portar-lo, dónan la orde als conduhidors de pèndrer la ruta de Viterbo. [p. 7]

9. No obstant, y a pesar de todas las precaucions de la eixida nocturna de Sa Santedat, lo poble de Roma se la temia. Y a bon matí y ab gran número comparagué al Vaticano, y desfén-se ab llàgrimas venia a demanar a son pare y no trovà més que patrullas⁵⁰ de soldats que, ab violència, los feya tornar atràs, facilitant de altre part a los facciosos al pillatge de tot quant pertanyia a Sa Santedat.

10. El Sant Pare fou conduhit primer a Monterosi, 8 lleguas de Roma. Lo dia segon lo portaren a dormir a Viterbo y, finalment, a Siena, en los estats del gran duc de Toscana.⁵¹ Sa entrada en esta ciutat fou ab aclamacions de tot lo poble y crits de «Viva Pio 6°!». Aleshoras, los comisaris francesos, a qui humiliaba aquest recibiment, feren doblar lo pas als carreters per a privar al papa de las demostracions obsequiosas de est poble, y se n'anaren al convent dels

50. Al ms. *quadri*llas, amb *quadri* ratllat i rectificat, al damunt, per *patru*.

51. Ferran III de Lorena, que fou deposat el 15 d'octubre de 1800.

agustinos, lloch asenyalat per lo gran duc per resguart del Sant Pare. Aquest príncep vingué poch después a fer-ly sa visita, però per política y per no disgustar al Directori francès habia prohibit tocar las campanas, segons costum a la entrada dels papas; y no⁵² permeté tampoch⁵³ que los bisbes de sos estats fessen los honors a Sa Santedat.

11. Ab tot, se deu a est príncep haver lograt alashoras, a força de representacions, que-l papa se quedàs a Siena y no fos trasportat a Cerdenya, conforme a l'orde absoluta que havia arribat de los pentarcos francesos. Un dels 5 directors era aleshoras aquell patriarca theofilantropo Rescilleres Lepaux,⁵⁴ lo enemich més encarnisat del Sant Pare, com en Jerusalem ho havia es-[p. 8]tat de Jesuchrist lo gran sacerdot, qui volia a tota costa acreditar sa secta theofilantròpica, fins a derremar diners de la República per a establir-la en todas las iglésias de París sobre las ruinas de la religió christiana.

Nota: Lo poble de París no fou subjecte a estos nous sectaris. Son número sempre fou cortíssim, y quant, en lo octubre de 1798, deixà el Directori de pagar als ministres de est culto, sos temples quedaren casi deserts. El poble havia mudat el nom de filantropos en el de «filoventrope».⁵⁵

12. Més de tres mesos havia que el soberano pontífice estava en Siena, quant un accident molt extraordinari lo feu varià de habitació.⁵⁶ El 23 de maig de 1798 se observà allí un fort terremoto. La casa que habitaba Sa Santedat se resentí de tal modo que [la] xamanea se partí en dos parts y lo sostre de l'aposeno de Sa Santedat se enfonsà un instant después de haver-lo deixat. Temeren-se algunas repiticions més violentas a la nit següent y se veu precisat lo Sant Pare a pasar-la en un jardí, exposat a todas las injúrias del temps.

13. El papa, al deixar a Siena, fou trasladat a la cartuxa,⁵⁷ distant una llegua de Florència. Este siti aparagué molt favorable a sa salut; apareixia que sas forças se reparàvan, y las tingué bastantas per a celebrar los sagrats misteris tots los diumenges y festas. Algunas vegades passava per las cercanias de la cartuxa; aquí també fou permès al poble acercar-se-ly y rèbrer sa benedicció. Estaba aleshoras ab [p. 9] ell un de sos nebots, cosa que ly servia de gran consol, y el cardenal Lorenzana,⁵⁸ embaxador secret de el rey de Espanya cerca de

52. Segueix *sols*, ratllat.

53. *tampoch*, afegit entre línies.

54. Louis Marie de La Révellière-Lépeu (1753-1824) fou un diputat de la Convenció durant la Revolució Francesa. L'1 de novembre de 1795 esdevingué un dels cinc directors (*pentarcos*, com es diu irònicament al ms.) que integraven el Directori francès i hi exercí de líder prominent. El 18 de juny de 1799 fou obligat a dimitir. Era hostil al cristianisme i proposà substituir-lo per la teofilantropia.

55. A l'original francès, *filou en troupe*. La traducció al català: *colla d'entabanadors, munió de pocavergonyes*.

56. La redacció primera fou *lo feu dexar de habitació*. Ho corregeix per *varià de habitació*, però només ratlla la *de de dexar*.

57. La cartoixa de Montesanto o de Val d'Ema, a Galluzzo, prop de Florència.

58. Francisco Antonio de Lorenzana, arquebisbe de Toledo (el seu germà Tomàs, bisbe de Girona, havia mort dos anys abans).

Sa Santedat. Este monarca, ab lo clero de son regne, subministraba tot lo gasto de la casa pontifícia, perquè de Roma se havia eixit ab la major desprevençió. Lo[s] rebeldes, al primer moment, havían robat quant pertenyia al Sant Pare, y no ly havia quedat més que los socorros de la Providència.

14. Aquesta era la sua estada, quant los revolucionaris romans, animats sempre de las tropas francesas, emprengueren perseguir tot lo que se pertenyia a la religió, a exemple de la revolució de França. Se comensà en perseguir als més elevats en dignitat, y als cardenals que havían quedat en Roma se'ls demanaren juraments sacrílegs. Se intentà fer-los renunciar son estat y, a sa negativa, com era de promètrer-se, los que se pogueren agafar foren portats a Civitavechia per a trasportar-los a l'altre part del mar, segons el sistema adoptat después de 18 fructidor⁵⁹ per los directors de França.

15. Permeté Déu que lo bastiment⁶⁰ en què aquestos cardenals fóran embarcats no puguessen anar a son destino. Una tempestat los arroxà al port de Liorna y se aprofitaren de esta ocasió per anar a visitar al Sant Pare y pèndrer cerca⁶¹ sa persona motius de consol en la gran resignació ab què suportaba sos infortunis. Lo sentiment més penós per ell fou saber que en Roma mateix se perseguia a la religió de Jesuchrist, y que un dels que ell havia ençalsat més a un dels puestos alts de la Iglésia hagués tingut la flaqueza [p. 10] de apostatar. Pasem en cilenci lo nom de qui feu aquest ultrage a la religió; pot aborrrar-lo ben prest ab lo arrepeniment.

16. Pio Sisè fou molt en breu oprimít de una seguida de amarguras novas. Apareixent que la revolució en Roma se consolidava, molts dels que havían seguit al papa, y son mateix metge, volgueren tornar-sse'n allà y lo abandonaren. Ell mateix fou novament mortificat en sa persona: quedà consignat dins las parets de la cartuxa y no tingué llibertat de eixir de ella. Ly fou llevada tota comunicació exterior, son nebot tingué la orde de separar-se de ell y, per cargar-lo de privacions, no ly permeteren més celebrar los sagrats misteris.

17. Sos enemichs no'l perderen de vista: obcervàvan tots sos pasos; y havían dit: «Si té forças per dir missa, las té de sobras per a ser transportat». En conseqüència, de quant en quant venia a Florència la orde de la deportació.⁶² Era menester las més vivas instàncias del gran duch y, sobretot, apoyar-se del parer dels metges per demostrar o sa impossibilitat o que era voler que'l papa morís en lo mar. La tolerància filosòfica del Directori entretant precisada se veu, no trovant en estos agents el ànimo perseguidor de què ella estava dominada.

59. Cop d'estat del 18 de fructidor de l'any V (4 de setembre de 1797), efectuat pel Directori amb el suport de l'exèrcit contra els moderats i els monàrquics.

60. *bastiment*, 'barca gran' (Antoni M. ALCOVER – Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, Editorial Moll 1964-1968, 10 vols.

En línia: <https://dcbv.iec.cat> [08.06.2023].

61. *cerca*, escrit al marge.

62. Al ms. *Diputació*; corregim segons el significat i la lliçó del ms. 964 (BUB).

18. En estas circumstàncies lo Sant Pare, que acababa de separar-se de son nebot y de una part de son servey, cridà junt a si a monsenyor de Espina,⁶³ en el dia arquebisba de Corinto. Aquest subjecte, recomendable per lo que formà un⁶⁴ [p. 11] conjunt de verdader mèrit, no se detingué per anar-se'n cerca del Sant Pare y renunciant quant tenia de més apreciable se sacrificà, en cert modo, per a suavisar el cautiveri de Pio Sisè, constituíen-se presoner ab ell.

19. Apar que, per a mostrar de una vegada dos exemples patents de la instabilitat de las grandezas humanas, permeté lo cel, en la cartuxa de Florència, la concurrència de dos soberans desentronizats: el rey de Cerdenya fugia de sos estats en lo decembre de 1798, expel·lit alashoras, també, per los mateixos medis que se havían practicat en Roma.

20. Lo Directori de França havia primer demanat la ciutadela de Turín y, en seguida, fou fàcil acabar la ruína de aquest príncep. Se ly concedí, com de gràcia, lo deixar-lo retirar ab tranquil·litat de Cerdenya ab sa família y, al pasar per Florència, demanà per únic favor poder visitar a Pio Sisè ab la reyna, sa esposa.

21. Ni era menor la ànsia que tenia el papa de vèurer a esta família desventurada. La reyna⁶⁵ era germana de aquell àngel de virtut, madama Elisabet, imolada en París en temps de Robespierre.⁶⁶ Madama Clotilde havia portat junt ab si, al trono, una pietat la més elevada; se trobaba en ella quant té de amable la religió y aixís era adorada en sos estats, en los quals sa ànima benèfica no se ocupaba en altra cosa que en fer beneficis.

22. El papa, per honrar-los, se havia manat revestir dels ornaments de sa dignitat, renuncià sas forças per a eixir a [p. 12] rèbber al monarca destronat. Se trovaren en un replà de la escala y, de seguida, est príncep y la reyna se postraren. En va lo pontífice feu tots los esforços per alçar-los: el rey s'empenyà en besar los peus del vicari de Jesuchrist. Ell ly expressà sa alegria y consol de vèurer-lo: «Majors», digué, «de lo que aparèixan y més amargas són mas desgràcias, Pare Sant.» Ly anyadeix: «No trovo menos el trono que he perdut; tot ho trovo en vostres peus.» «Ha! amat príncep», ly respon lo papa, «tot és vanitat: vós y jo ho experimentam; tot és vanitat si no és lo amor de Déu y servir-lo. Ficxem nostres ulls al cel: allí és a hon nos espèran uns tronos que los hòmens no nos podran llevar.» Tingueren de seguida, en lo aposento del Sant Pare, un col·loqui de mitja hora, que fou un consol recíproc per las tres il·lustres víctimas.

63. Giuseppe Maria Espina Sarzana, 1756 – Roma, 1828). El 10 de juny de 1798 fou elegit arquebisbe titular de Corint i rebé l'ordenació episcopal el 30 de setembre del mateix any de mans del cardenal Francisco Antonio de Lorenzana y Butrón.

64. *que formà un*, al ms. és escrit al marge inferior de la pàgina.

65. Maria Clotilde de França, germana de Lluís XVI.

66. Elisabet de França, la menor de les germanes de Lluís XVI, fou guillotmada el 10 de maig de 1794.

23. Ab tot, la presència del papa en Toscana inquietaba sempre a sos seguidors. El any 1799 anaba a comensar. Los immensos preparatius dels dos emperadors daren bastant a prevèure que la guerra anaba a encèndrer-se. Los lances podían ser contraris en Itàlia als excèrcits francesos y los enemichs del papa temían que ell no fos aportat a Roma, y que son triümf no-ls escapàs. Aquestos filosops pensàban aniquilar la Iglésia cathòlica perquè tenían a son quefe presoner, com si Neron, per lo cautiveri y martiri de sant Pere, hagués pogut destruhir-la.

24. Esperàban, alomenos en son insensat projecte, que, desterrat en una isla, el papa quedaria en ella totalment olvidat, quant sa fràgil salut pogués resistir la travesia del mar. Però la [p. 13] Providència, quals designis són impenetrables y que se burla de tot lo argull de la filosofia, tenia miras molt oposadas.

25. Axís, als últims de febrer arribà al gran duch una nova orde de dexar eixir al papa per la deportació a Cerdenya. Per esta vegade ly aconcellaren, examinat tot bé y atesos los majors perills igualment si permanexia en Toscana, de exposar-se al perill del mar y eixir. Sa salut, per altra part, apareixia permètrer-se-lo y estava ja fet [a] son sacrifici. Se disposaba a la partida, quant una enfermedat grave lo posà a las portas de la mort. Durà cerca de un mes; se temé per molt temps que no ne eixiria de ella y, ab tot, cobrà bastanta força per a crèurer-se possible lo viatge del mar. Però precisament, des de que se resolgué a assò, lo embiat de França se ly oposà: que los inglesos cubrían lo mar de Toscana ab sos baxells y la política dels directors havia mudat lo intent. Lo gran duch tingué encara la orde de entregar son presoner; y est príncep, sobradament dèbil, no se atreví a resistir. Sa condescendència res fou menos que recompensar-lo, pués poch temps després foren invadits sos estats y se veu ell mateix precisat a fugir ab precipitació.

26. La exida del papa fou molt oculta: ly manaren posar-se en lo cotge a mitja nit y prengueren la ruta de Parma, hon arribaren en pochs dias, después de haver atrevessat Florència, Bolònia y Mòdena. Lo duch de Parma⁶⁷ se avansà molt honradament a visitar al sumo pontífice y ly feu en secret tot lo recibo que ly era degut. Però la política no permetia més y no se ly feren ningun dels honors públics deguts al gefe de la Yglésia. Se passà tot ab lo ma-[p. 14]teix silenci que en Florència y Siena. Habia aparegut que deixàban al papa en Parma y se havia anunciat de est modo; però a penas havia permanescut allí dos dias quant una orde de Scherer,⁶⁸ general de l'excèrcit de Itàlia, vingué a mudar aquest destino per transportar-lo a Turín.

27. Dos dias més tart haguera estat llibertat per 600 úsars de l'excèrcit imperial, que entraren a Parma sens demanar permís al duch ab orde de apoderar-se del papa. Però Déu tenia altres designis sobre ell, perquè després

67. Ferran de Borbó, net de Felip V d'Espanya.

68. Barthélemy Scherer, militar alsacià que, després d'haver servit l'exèrcit austríac, entrà al servei de França.

de haver deixat a Parma havían fet passar per Lodi⁶⁹ al Sant Pare, y fet passar⁷⁰ lo riu Po per un pont de barcas, quant sa comitiva vingué a dar en una columna de l'exèrcit francès que, batuda de l'enemig, fugia en desorde. Assò era el 16 de abril últim. Dos horas més tart, en lloch de encontrar al destacament francès, haguera estat alcançat dels austríacs, que lo aurían aportat al centro de Itàlia: ell hauria estat perdut per nostra pàtria y no hauríam jamay nosaltres lograt del benefici de sa presència. Entretant que sos perseguidors se complahían de haver-lo fet eixir a temps, per sas ideas, ciegos com estàvan, no compregueren que no éran més que los instruments visibles de la Providència, que se servia de son furor per a arribar a son fi, y confondre'ls.

28. Después de haver fet variar la ruta a la comitiva del Sant Pare, perquè no enquantràs als austríacs, arribaren luego a las terras del Piamont; y, de allí, a Turín, a qual ciutadela fou consignat. Esta ciutat havia estat certament senyalada com a termini que havia de ser del [p. 15] viatge, però después de dos dias de descans ly manaren eixir per a Suze,⁷¹ per conduhir-lo de allí a França. Tal era lo últim partit que prenían los directors respecte a l'il-lustre catiu. Y esta idea formada per sa part de pasejar de poble en poble al soberano pontífice per a asaciar-lo de oprobri devia ser lo principi de sa glòria, o major de la República, y debia tornar en confusió de ella aquell projecte de deschatolizar la França que lo Directori francès ni se daba la pena de disimular en sas proclamas al poble.

29. Se rendí, en certa manera, tota la França als peus de Sa Santedat des de sa entrada a nostre territori. Encenyaba als pentarcos de Luxemburgo,⁷² que el reynat de Jesuchrist era superior a los esforços⁷³ de ells; y que la Yglésia, sentada sobre la pedra, era més ferma que son govern y que sa constitució de l'any 3r., que no ha estat menester més que un dia y un home sol per a arruhinar-la.⁷⁴ De Suze debia, luego, marxar-se a Granoble, segons los primers ordes; però se mudaren y se prengué la ruta de Brianzon.

30. Era aleshoras el 28 de abril, y era precís atravesar lo Vall de Ours y lo Mont Genebre, camí molt més alt y penós que lo Mont Ceny,⁷⁵ estava encara cubert de neu. Y no obstant, a pesar de un temps borrascós y de tormenta, se

69. Ciutat del Milanesat, davant la qual Napoleó vencé el 1796 l'exèrcit austríac. Aquesta victòria assegurà als francesos la possessió de la Llombardia.

70. Al ms. *arrepassar*, amb *arre*, ratllat.

71. Susa, en francès *Suse*, petita ciutat dels Alps piemontesos, centre important de comunicació entre Torí i París.

72. Es refereix al Palau de Luxemburg, a París, que des del 1795 era la seu del Directori (el qual era format per cinc membres, d'on prové la designació de *pentarcos* que figura en el text).

73. En una primera redacció es llegeix *las forçes*, després corregit per *los esforços*.

74. Fa referència al cop d'estat del 18 de brumari (9 de novembre de 1799), que significà la fi del Directori i l'inici del Consolat. El general Bonaparte hi tingué un paper decisiu.

75. La clàssica ruta del coll del Mont Cenis duia a Grenoble i Lió a través de Savoia (de feia ben poc incorporada a la República Francesa); més al sud, el camí del coll de Mont Genèbre, per la vall d'Ols, la més septentrional de les Valls Valdeses, que menava a Briançon, al Delfinat occità, feia possible, tradicionalment, el pas directe al territori de sobirania francesa.

obligà eixir al pontífice octogenari en un mal carruatge mitg obert. Lo viatge fou penós; y fou necessari obrir camí entre cinc peus de neu, que acababa de càurer, y después de 9 horas de marcha arribà penetrat de fret a Brianzon. Los cathòlics de esta ciutat habían anat en quadrillas a rèbrer al Sant [p. 16] Pare y ly feren una espècie de entrada triümfant per sa alegria, aclamacions y mostras que ly daren de obsequi piadós.

31. Los sacerdots constitucionals de Brianzon se anaren a sa iglésia a cantar lo tedéum. Però esta ficció a ningú enganyà: era ben sabut que son cisma los separaba de la comunió del papa per més que ells afectàban dir lo contrari; y per tots los llochs per hon passà se ha obervat molt bé que, en lloch de presentar-se y, també, de procurar de fer-ly la cort, tenían bon cuydado de amagar-se a la primera veu de sa arribada.

32. La administració de Brianzon volia, primer, allotjar al Sant Pare en lo castell de Trescaps,⁷⁶ habitació tan horrenda que se mirà per benefici lograr-ly, a sollicitut del general Muller, que fos allotjat..., a hon?... , a l'hospital; y encara allí no ly donaren més que un aposento estret, en lo qual no podia fer-se foch sens umplir-se de fum. Se extengué la barbaritat fins a prohibir-lo eixir de allí⁷⁷ y de obrir la finestra, a fi de evitar, dèyan los jacobins de Brianzon, el contagi del fanatisme.

33. Més feren: imaginaren contra lo il·lustre presoner aquell gènere de conspiracions inventat de Robespierre. Se atreviren a escriurer que Pio 6° se ocupaba ab sos capellans en alçar lo plan de las fortificacions de la ciutat per a embiar-lo a Subarouu.⁷⁸ Los del govern fingiren crèurer esta faula y vingué orde de trasladar a Grenoble als companys del Sant Pare, dexant-lo sol en mans de alguns criats.

34. Felizment per a Sa Santedat, lo rey de Espanya, al saber son arribo a França, ly despatxà al senyor Labrador⁷⁹ [p. 17] com a embaxador.⁸⁰ Aquest ministre logrà alvíos al cautiveri del papa. Lo departament de Isere⁸¹ volgué fer-se honra de pensar en sa salut y ly embià lo primer metge de la província. Fou manat venir en seguida coches per trasladar al Sant Pare a Grenoble, hon

76. Fort des Trois Têtes, fortificació propera a Briançon, projectada per Vauvan.

77. Segueix *ni obr*, ratllat.

78. Aleksandr Vassílievitx Suvórov (Moscou, 1730 – Sant Petersburg, 1800), comte Suvórov de Rimnik, príncep del regne de Sardenya, comte del Sant Imperi Romà, príncep de l'imperi rus i quart i últim generalíssim de l'imperi rus. Un dels pocs generals de la història que no perdé mai cap batalla i, per aquest motiu, molt reconegut pels seus mèrits militars.

79. Pedro Gómez Havelo, marquès de Labrador (Valencia de Alcántara 1765 – París, 1850), diplomàtic extremeny. El 1798 fou designat enviat plenipotenciari per Carles IV per assistir el papa Pius VI, que era presoner dels francesos a Florència des de febrer de 1798.

80. Al ms., la *e* d'*embaxador* apareix ratllada i rectificada per una *a*.

81. Al ms. diu *Siere*. L'Isère (en francès) o la Isèra (en occità) és un departament francès situat a l'actual regió administrativa d'Alvèrnia-Roina-Alps (França). La capital és Grenoble. Es creà durant la Revolució Francesa, el 1790, a partir d'una part de l'antiga província del Delfinat.

arribà el 7 de juliol últim, enmitg de una concurrència immensa que havia a son encontre eixit.

35. Lo departament havia triplicat la guàrdia del papa perquè ningú se li pogués arribar. Ab tot, la concurrència fou tant gran y tan contínua devant de la casa en la qual vivia, que creguéran dever-li suplicar que isqués a vista de aquell immens poble. Se manà portar cerca una finestra. La multitud pogué satisfer sa curiositat. Però havent volgut algú, per un afecte mal entès, palmatejar y havent-se repetit aquest gènere de aplauso al mateix temps per totes parts, el Sant Pare, per rahó de la indecència de aquest palmateix, manà que-l tornassen a sa cadira sens dar al poble sa benedició.

36. Habent los cathòlics comprès sa falta, esperaren lo temps de la marxa, que debía verificar-se la nit del 10; y anaba a apuntar lo dia quant veren arribar son cotxe a la porta de França. Se podria dir que tota la ciutat lo esperaba allí. Tot lo gentio acompanyà al Sant Pare quant pogué, repetint estas paraulas: «Sant Pare, dau-nos vostra benedició», «Pare Sant, no nos negueu vostra benedició.» Pio Sisè los la donà ab amorós afecte.

37. Seguim-lo en las vàrias detencions que li manaren fer per trasladar-lo a Valença, (1) a orde del Directori. Al passar per Moirans, fou portat a Tulins⁸² a dormir; havia arribat dejorn y moltes [p. 18] gents se presentaren a la municipalitat per lo permís de vèurer al papa; no se negà. No obstant, convenia dexar-lo descansar un rato de la fatiga del camí. Poch después li suplicaren si volia rèbrer las personas que se presentàban. Ell feu menció de una senyoreta ab dos noys que havia reparat seguían constantamente son carruatge des de Grenoble y, no podent indicar-los de altre modo, demanà que manassen entrar los noys. Aquestos dos nois ab sa tia habían fet aquesta fatiga de camí ab la esperança de poder acerçar-se al Sant Pare, y no quedaren enganyats sos desitgs. Arribaren a llançar-se a sos peus, derramant llàgrimas de ternura. Lo Sant Pare los manà alçar, los demanà son nom y los donà sa benedició. Las carícias que feu als dos noys acordaren que nostre senyor Jesuchrist, en totes ocasions, donaba senyals de predilecció a esta edat de inocència.

38. Vàrias personas se aprofitaren de la oportunitat que havia de vèurer en Tulins al vicari de Jesuchrist; però, sobretot, lo dia següent fou quant lo concurs fou més numerós. Partia aquell dia per anar a Sant Marcelí,⁸³ y com la veu de son pasatge pròxim havia corregut de boca en boca, eixían en gran número al camí ral per rèbrer sa benedició. Feya un calor exorbitant (era el 11 de juliol), no obstant antes volgué lo Sant Pare quedar exposat al sol y sufrir la pols que deixar tirar las cortinas del carruatge, per no privar de que lo vessen las gents del camp, que acudían de totes parts, admiràban sa paciència en benehir-los luego que conexia, per sa positura, que ho desitjàban. És precís

82. Moirans i Tullins són dues ciutats de la regió Roina-Alps situades al departament de la Isèra.

83. Sant Marcelin (en occità), Saint-Marcellin (en francès), ciutat de la regió Roina-Alps situada al departament de la Isèra.

fer esta justícia, de pas, als gendarmes de la Isere,⁸⁴ de haver tingut [p. 19] ab lo Sant Pare tots los respectes que se ly devían. Tenían cuydado de esperar-se quant convenia, a fi que·l gentio que se atropellaba cerca del carruatge del papa no rebés dany de sos caballs. Tenían la cortesia de asenyalar al poble la persona de Sa Santedat: «És aquell», dèyan, «que va a la dreta vestit de blanch.» Cuydàban, també, que se tingués al Sant Pare lo respecte convenient y, algunas vegades, en termes enèrgics, manaren llevar lo sombrero a alguns inadvertits.

39. Lo advertiren en la ruta de Sant Marcellí de que estava en lo bisbat de Viena.⁸⁵ El papa se recordà aleshoras de haver rebut en Roma al prelat de aquell bisbat, al qual se habia detingut per llarg temps, ab sentiment seu, quant volia tornar-se'n a son remat, per quedar exposat a las borrascas del temps. «És un pastor», anyadí, «digne dels primers sigles; va a peu y se exposa com lo més sencillo missionista.» Y per la estima singular que tenia del pastor, al passar per allí desitjaba a son remat las més abundants benediccions del cel.

40. De Tulins fou lo papa portat a Sant Marcellí, y lo dia següent era festa de sant Pio, 12 de juliol. Los catòlics se valgueren de esta ocasió per presentar-ly un ram de rosas. La jobe que ly va oferí feu lo cumpliment regular de desitjar-ly que las rosas creïxessen per ell sens espinas. Lo ram fou acceptat ab agrado, però el Sant Pare, que tenia la ànima rodejada de espinas, dexà obcerbar, alçant los ulls al cel ab senyal de resignació, que manifestaba quant diferent sa positura de la que ly desitjaban. La concurrència fou tant gran en Sant Marcellí que la administració⁸⁶ arribà a asustar-se, y prengué lo partit de [p. 20] fer córrer la veu de que el papa estava malalt. Ab tot, un jobe vestit de uniforme nacional penetrà fins cerca de sa persona y pugué expresar-ly son sentiment y aflicció de vèurer al gefe de la Iglésia en estat de cautiveri.⁸⁷ El papa lo prengué per la mà y, estranyent-ly carinyosament embers al cor, ly donà gràcias ab lo major agraphiment.

41. El 13 de juliol isqué el papa per anar a Romans, hon havia de descansar. Aquí se mudà lo teatro: estaban en el departament de la Drome⁸⁸ y se podria dir que los gendarmes de est departament éran de una espècie totalment oposada als de la Isere.⁸⁹ Los de la Drome se atreviren ab expressions las més indecentes contra el august presoner y contra los cathòlics que se arrimaban al pas; tractàvant-los de fanàtics, conforme a l'estil acostumat dels

84. Al ms. diu *Siere*.

85. Es refereix a l'arquebisbat de Viena del Delfinat.

86. Al ms., *admiració*, amb la síl·laba *ra* ratllada i, al damunt, *nistra*.

87. Entre les formes de dissimular la condició d'eclesiàstic, com ara esdevenir secretari o professor, no falta la de fer el servei de guàrdia nacional, com feu el bisbe de Sant Papol, al Llenguadoc, Maillé de la Tour-Landry; vegeu PAUL DESLANDRES, *Histoire de l'Église Catholique en France*, París, Blond et Gay 1913, p. 241-242.

88. Droma, departament de l'actual regió administrativa d'Alvèrnia-Roina-Alps (França). La capital és Valença. Limita al sud-oest amb Isèra.

89. Al ms. diu *Siere*.

chibistas.⁹⁰ Y, fiels als ordes que segurament havían rebut, no dexaren ningun mal tracte dels que estàban en son poder.

[42.] Aguera estat convenient, en recompensa, arreplegar las finesas y expressions de aquest bon poble. Los uns se alegràban de haver rebut sa benedicció; altres dèyan: «És nostre pare, Déu bo nos lo envia, tal vegada, per nostra dicha. Molt temps ha que som desgraciats.» «Mireu, ab tot, un home», deya la muller de un fogós patriota, «que a una república com la França fa doblar a tots las rodillas.» Altres dèyan: «Hon volen, pués, portar a un vell octogenari? És tal vegada per obligar-lo a morir, com ho han fet ab nostres bons sacerdots?» Lo Sant Pare, per sa part, se enternia de l'interès dels treballadors del camp y de las mostres de pietat de quants se ly acercàban. «No», deya sovint, «la relligió no [p. 21] està extingida en França.» Y aixís procuraba, o ab gestos o ab miradas, manifestar-los lo gust que tenia de vèurer-los.

43. Después que fou escoltat de la gendarmeria de la Drome, ja no fou llibre lo papa de donar sas benediccions als que se ly presentàban, y los gendarmes los apartàban de allí ab ferocitat, complaxén-se en impedir-los acercar-se al carruatge. Passaren per un llogaret en què un de la comitiva del papa demanà un vas de aygua; feya gran calor. Se parà lo cotxe y, al temps que portàban la aygua, una dona, que sabia que el Sant Pare benehia a las criaturas, ly presentà la sua; ell la acaricià y, efectivament, la benehí. Los gendarmes, al vèurer aquest infant en brazos del Sant Pare, reparant al mateix temps lo vas de la aygua que havían portat, arribaren a imaginar-se que anaba a celebrar un baptisme y cridaren: «fanatisme, superstició!»; arroxaren la criatura a sa mare, carregan de oprobis al soberano pontífice. Unas donzellas vestidas de blanch havían vingut cerca de Romans a esperar al Sant Pare en lo camí. Formàban vàrias quadrillas: unas cantàban càntics, altrás rezàban lo rosari y altrás llansàban flors al cotxe. Los gendarmes correspongueren a aquest concert ab un estrivillo ben diferent: tot quant la impietat y llicència ofereixen de més obce(a)no, ho vomitaren a estas pias donzellas.

44. En Romans, lo comisari del poder executiu havia declarat que no consentiria que el papa vingués a oficiar, tals éran sas expresions, en sa presència; ab tot, la gent umplia las entradas y estàncias de la casa en què se habia apeat Pio Sisè. Volgué pri-[p. 22]mer, lo comisari, fer retirar tota la gent, però [no] se feu cas de sa orde. Manà immediatament a la força armada que obràs per alcansar-o per força; ni foren menos vans sos esforços. El poble clamaba: «Que nos dexin vèurer al gefe de nostra relligió! Que nos dexin rèbrer sa benedicció y quedarem contents!» Asò era lo que havia jurat no permètrer lo comisari. Ab tot, desconfiat de la inutilitat de sos intents, pasà a suplicar al Sant Pare que isqués a la finestra per accontentar en un instant a tanta multitut de gent, però intimant-ly expresament que no donàs ningun senyal de benedicció al poble. Aquesta condició fou retxasada ab indignació dels concurrents, un dels quals

90. *chibista*, de l'argot castellà *gibar* 'vexar'.

feu entèndrer ab viveza al representant del Directori que podia, en bon-hora, segons las ordes de sos amos, perseguir al Sant Pare, però que no faria de ell un rey de farsa, ni estava en son poder envilèxer la magestat pontificia.

[45.] Lo fi de est altercat fou afrentós per lo comisari, pués havén-se retirat al costat del pontífice después de aquest pasatge, lo carregaren de oprobis, invectivas y amenasas en tal extrem, que comensà a témer a aquell poble, hon havia exsultat tant la soberania. Consentí luego en que el Sant Pare donàs sa benedicció; però asò no ly bastaba al papa después de la facècia que acababa de pasar y no se donà per entès, sinó que volgué que ell mateix ly demanàs. Tot lo orgull del comisari filosòfic se veu obligat a cedir y, luego, per fi, a taramudejar sa súplica al papa de què gustàs benignament de benehir al poble rehunít. [p. 23]

[46.] Alashoras el pontífice se manifestà ab benignitat y despedí a la gent contenta y satisfeta. Lo comisari, avergonyit, se n'anà [a] trasladar als registres de la municipalitat sa protesta de que si havia instat al papa de benehir al poble de Romans sens haver fet antes jurament de odi a la monarquia y demés actes de⁹¹ submissió prescrits per las lleys, era per haver estat forçat a allò de la força major y per temor de que encara lo poble no demanàs de ell nous sacrificis. Lo diumenge, dia següent, anà a prevenir a los gendarmes manassen al papa que martxàs antes de dia.

47. Esta última jornada era lo termini dels viatges del Sant Pare. Arribà a Valenza a las 7 de la nit, molt antes del que pensàban, lo que frustrà al[s] cathòlics lo eixir a rèbrerlo. Però a penas se sabé, quant un numerós concurs se arreplagà al costat de la casa del govern, en què lo papa anà a baixar. Luego foren tancats los portals, alçat lo pont llevadís y los concorrents cathòlics no traguèren més que malediccions dels gendarmes que, acabant allí sa comissió, apareixia volían allí descarregar totas las blasfèmias de l'esperit revolucionari. És de notar-se que aquell dia era lo 14 de juliol últim. En la mateixa època, lo any antecedent, havían cremat en Valenza dos figuras que representàban a Lluys 18 y a Pio 6. En est any, la arribada del pontífice impedí tot divert[i]ment cívic.

48. La administració central se apresurà a publicar una orde en esta ocasió digna de la impietat revolucionària y perseguidora. Ab pretext de assegurar [p. 24] la pública tranquilítat posaren totas las travas possibles a la comunicació necessària ab lo papa y se gozàban de llevar ab sas providèncias a tot cathòlic, lo consol de tractar ab son pare. Volían complàurer als directors de Luxemburgo, però ignoràban que serían estos luego arroxats de son trono y que no·ls quedaria després sinó la infàmia de la persecució. Aquí devem, també, honrar el ciutadà Bouveron,⁹² comisari del poder executiu, qui repugnà en pèndrer part

91. Al ms. *de*, afegit a l'interlineat.

92. Arran d'aquest nou acte de crueltat envers el pontífex, Bouveron envià al Directori la dimissió del seu càrrec. Vegeu *Recueil de poésies chrétiennes*, 121.

en esta deliberació y també se opusà a ella, y acabà ab dar sa dimisió per no ser agent de las persecucions que procuràban mòurer al vicari de Jesuchrist.

49. En dita orde se prohibia expresament que ningú, fos qui fos, pogués parlar al Sant Pare sinó en presència del comandant de la plaza o de un oficial destinat a aquest fi. Estaba ordenat córrer contínues patrullas, perquè de ningun modo se formàs la menor reunió en lo veÿnat de l'exgovern: ab tantas veras prenia la am[i]nistració lo impedir que-ls cathòlics, ni de cerca ni de lluny, poguessen manifestar al papa sa devoció, ni demanar-ly sa benedicció.

50. Altra providència més extremada fou la orde que donaren a todas las centinellas, de tots los edificis y galeres, de velor⁹³ que no-s fes lo menor senyal entre el papa o personas⁹⁴ de son sèquit. Y als sacerdots reclusos en lo convent dels obcervants se'ls prohibí eixir al terrat de la casa de sa reclusió. Per últim, se previngué al papa y a sa comitiva que anassen ab cuydado en sos enrahonaments y que se abtinguessen de tota expresió que pogués servir de foment a la ma-[p. 25]llevolència o al fanatisme. Mediant assò, oferia la administració al papa tots los alvíos que pogués permètrer la sua cituació.

51. Tal era, en sustància, dita orde; monument fiel del fanatisme filosòfic. En ella se veyà lo que pot dar de si, segons un autor modern, «la barbaritat il·lustrada y la atrocitat sistemàtica.» Al Sant Pare, en estil revolucionari, era anomenat «el exsacerdot», «el expontífice». Esta peza se fixà per tots los cantons de Valenza lo dia següent a la arribada del papa. Y en aquest mateix dia anaren los administradors a visar-lo per cerimònia. El senyor Labrador, a qui lo rey de Espanya acababa de enviar al papa com a embaixador seu, als notificà lo interès que prenia son soberà per Sa Santedat y, sens dubte, a ell se degueren los petits miraments que se ly tingueren de allí al devant. El pontífice soberà agrahí⁹⁵ als administradors la oferta de serveys, y la entrevista fou brevíssima.

Nota: Fem una confrontació de est procehiment ab un pedaz que extraurem aquí de la oració fúnebre del papa, que se digué últimament en Londres per lo doctor O'Leary,⁹⁶ en ocasió del funeral que-ls cathòlics inglesos manaren celebrar ab tota la magnificència possible. Después de haver declamat el orador (declamat) contra aquella pretesa filosofia que lleva de las accions humanas

93. A l'exemplar que es conserva a la BUB de l'edició original en llengua francesa (M-6436) es llegeix: «les sentinelles des bâtimens et terrasses, de veiller». A la traducció en castellà (ms. 964 BUB): «las centinelas de los edificios y galerías, de velar».

94. Al ms. *perso* i, afegit al marge esquerre de la ratlla, *nas*.

95. Al ms. es llegeix *agrabit*, amb la *t* ratllada.

96. Bisbe irlandès que pronuncià l'oració fúnebre amb motiu de les exèquies a Pius VI, a Londres, el 10 d'octubre de 1799. La missa fou celebrada pel vicari apostòlic Douglas, secundat per O'Leary i tres bisbes francesos. Cal tenir present que la mort de Pius VI havia creat molta consternació. A banda d'Anglaterra, a Itàlia, Holanda, i àdhuc a França, es feren formalment exèquies a les quals fins i tot assistiren els protestants. A Londres, on havien fugit bisbes francesos, les exèquies foren especialment solemnes gràcies a la cura de monsenyor Ersckine, auditor del papa. Vegeu BALDASSARI, *Histoire*, 559.

tota futura responsabilitat, que deixa libre lo fre a todas las passions y prova lo home lo crim sens càstic, anyadeix: «De allí, aquell diluvi de atentats que ha inundat⁹⁷ a la França, sens que púgan contenir-los la consciència o lo temor del càstig; però aquella filosofia, a pesar de sos crims o horrors, no ha de quedar [p. 26] satisfeta fins que age sacrificat sobre sos altars un pontífice augosto, vell venerable, quals miradas angèlicas y magestuós aspecte haguéran forçat a un Alexandro y a un Atila a rendir-se a sos peus per a besar-se'ls.»

52. Sa Santetat ignoraba los cartells plantats en lo dematí, però sa paciència y sa moderació se haguéran desentès de allò, encara que ho hagués sabut. Se obcervà, ab tot, que el orador de la diputació no se atreví, en la resposta a l'embaxador de Espanya, a calificar al papa de expontífice, com estava en los cartells. Las providèncias que havían pres per trancar la comunicació del Sant Pare tingueren son compliment y fins a la sua mort foren pochs los francesos que tingueren la ditxa de veure'l. Per lo espay de un mes enter solicitaren unas senyoras aquest permís, sens lograr-lo.

53. Però en recompensa dels honors que tenían prohibit fer al Sant Pare, quants vots secrets, quants obsequis particulars se ly dirigiren cada dia? Quants christians pios partían ab ell son cautiveri y quantas mans se alçaban al cel continuadament per suplicar la sua concervació? A l'altre dia de son arribo se ly feu entregar una petita poesia, que acceptà ab gust. Son autor era un sacerdot francès catiu en la casa de reclusió de Valenza,⁹⁸ assò és, un sacerdot no jurat,* un sacerdot fiel a la fe y que gemega entre cadenas, com altres tants, per causa de la religió. Y per expresar tot son goig de estar cerca del Sant Pare, encara que privat de veure'l, diu lo poeta:

*Nota: Tal vegada, al fi se farà justícia a los que se han negat a jurar lo que se oposaba a sa consciència. Vegem tres constitucions ab 8 anys, y tot lo fruyt que se ha tret de tants juraments fets succectivament de guardar-las no és estat més que cubrir la França de perjuros. Però al [p. 27] furor perseguidor ly convenia pèndrer medis de opriment, y era segur lo de demanar juraments impios als que no saben mentir a Déu ni anar contra sa consciència.

«Feliz qui logra vèurer a l'hèroe sacrosant
que la Europa venera y Roma plora tant,
que, portat en presó, sens que quedí⁹⁹ abatut,
ab son exemple fa vèurer lo que pot la virtut,
mol més gran en [a]sí que allà en lo Vaticà:
las cadenas prefereix al sòlio soberà.

97. *inúndan*, al ms.; corregim segons el significat.

98. L'autor d'aquest poema fou M. Billon de Saillant, prebost del capítol de Saint-Paul-Trois-Châteaux, el qual, reclus als *cordeliers* amb motiu de no haver prestat el jurament de fidelitat al nou ordre constitucional i escapolint-se dels cellers, el va poder fer arribar a l'agost presoner. Vegeu el *Recueil de poésies chrétiennes*, en què, a més d'explicar l'autoria d'aquest poema, el reproduceix íntegrament a les pàgines 124-126.

99. Al ms. es llegeix *quidi*.

En sa martxa triümfal, de totes parts [ell] mira
tropas de gent fiel que l'obsèquia y admira.
(Y) la mateixa impietat, confusa en sa victòria,
a[n] [e]l vençut respecta y ly embeja sa glòria:
tal a vista de l'Arca, allà en Azot¹⁰⁰ cautiva,
(e)l'ídol Dagon¹⁰¹ rendia sa presència altiva.
Però no temeu, no, filisteus del dia,
que l'arca de la fe, cautiva en vostre sòl,
[en] derramant la mort os abisme en lo dol.
Viviu, que el Bon Pastor, ab caritat extrema,
és qui desitja ser el únic anatema:
os mira y, ab la creu que entre sas mans té,
per[la]què Déu suspenga lo colp que os prevé,
així exclama: "Senyor, tant bo com os mostrau,
que-l furor de ton Pare ab ta sanch apagau, [p. 28]
sufrirà ta bondat la tràgica mudanza
que al foch de ton amor lo apague ta venja[n]za?
Ha! No tempteu, mon Déu, vostra ira, siau propici,
trayeu libre al francès de son fondo precipici.
Qui se oposerà a te veu, que, a penas pronuncià,
al món feu de no res y al caos ordenà?
Parleu, Senyor, troneu, y que la França entera,
a[n] [e]l raig de ta llum depòsia¹⁰² sa ceguera
y la incredulitat múdia de sentiment."
Com assò arribe a vèurer [me] moriré content,
gozós cantaré alashoras, [joiós] en mon destino,
de aquell vell Simeon el [seu] càntic divino.¹⁰³
Y la posteritat podrà ja dir de mi
que morí ab gran plaer, si ab dolor visquí.»

54. La vida del Sant Pare en Valenza durant la sua estada que feu allí des del 14 de juliol fins al 29 de agost, dia de sa mort, fou repartida entre la oració y meditació; ab aquestos sants exercicis se preparaba per la sua última hora.

55. Rezaba cada dia lo rosari ab los de sa casa. Tenia la més tierna devoció a la Santíssima Verge y se preparà per celebrar la festa de la sua Assumpta molts dias antes, renovant son fervor. Conoxia molt bé que se acostaba son fi, y ho expressab[a] aixís ab molta freqüència.

56. Lo temps que no empleaba en la oració lo pasaba en ocupar-se en los interesos de la religió. Sos ulls se giràban sovint envers Roma, que miraba

100. Asdad, ciutat filistea on fou portada l'Arca de l'Aliança.

101. Dagó, divinitat adorada a Asdad.

102. Al ms. consta *deposite*, que sembla un error de còpia pel sentit i per paral·lelisme amb el vers següent.

103. Simeó el Vell, personatge de l'Antic Testament, al qual fou presentat Jesús amb motiu de la circumcisió, ocasió en la qual va predir, amb el càntic *Nunc dimittis*, que una espasa de dolor travessaria l'ànima de Maria.

entregada a la filosofia destructora y antireligiosa. Sa conversa era de las pèrduas que la re-[p. 29] lligió y costums havían fet de salt en salt al fi de son pontificat, y esta memòria ly feya eixir las llàgrimas.

57. Aparexia que anunciaba que después de ell, bax lo regnat de son successor, la fe cathòlica quedaria triümfant. No se cansaba de elogiar lo afecte que'l poble francès ly havia demostrat en son viatge. Se enternia de las mostras de pietat que havia trovat en sa ruta: «Són dignes», repetia ab molta freqüència encara, «de las misericòrdias del Senyor». Així afectius los vots que formaba, y demanaba «nos porten la pau y lo temps de la fe». Ab una nova alegria benehia sempre los objectes de la religió que se ly presentàban. «Assò», deya, «me dona provas de no estar¹⁰⁴ extingida la fe en França». Però, antes de concedir las indulgèncias, se recullia en Déu, alsaba los ulls al cel y sentia que las gràcias de Jesuchrist anàban a córrer per sas mans.

58. Ha! A no ser las ordes tirànicas del Directori y lo zel antichristià de sos perseguïdors, quantas personas se haguéran edificat al costat del papa? Quants pecadors, tal vegada, haguera convertit? Perquè se cítan vàrios que tornaren a la veritat, moguts del contrast dels perseguïdors ab lo perseguït, y que se retiraren donant-se colps al pit, com lo centurió que-s trovà en lo peu de la creu de Jesuchrist. Se ha reparat, sobretot, la conversió de una senyora que vivia en lo cisme cerca de Sant Marcellí. Quant lo Sant Pare passà per allí, esta senyora, que únicament estava enganyada per los sacerdots del cantó, y que per sa part no tenia aquell orgull de esperit que fa casi impossible la conversió, quant atònita de la sanch freda e in-[p. 30]diferència dels sacerdots constitucionals que la mantenían en lo cisma: «Y què», se digué a si mateixa, «ells no césan de dir-nos que estan en comunió ab lo papa: com és possible que ni un de ells cuydi de visitar-lo? Antes al contrari, ells se ocúltan en lloch de venir devant de son poble a demanar sa benedicció.» Esta reflexió obrà y la Providència ly proporcionà un sacerdot fiel que acabà sa conversió.

59. Después de la arribada a Valenza no pogué lo papa alçar-se de l'estat de cahiment a què lo havían postrat tants viatges y colps tant violents. Era una espècie de prodigi el que hagués pogut suportar-los ab tantas malalties y als 82 anys. Sens dubte, la Providència ly havia donat un augment de forçes fins al lloch en què havia de consumir son sacrifici. Però arribat allí, ellas lo abandonaren y no ly fou més possible tenir-se en peus. Sas camas flaquejàban y¹⁰⁵ tornaba a càurer en sa cadira agravat de son propi pes. Per dar algun auxili a las forçes naturals lo fèyan pasejar en una cadira ab rodas; se agotaren los medis de l'art, però tot fou en va. Lo pontífice tenia la vida pendent de un fil. Cada dia declinaba; y, no obstant, qui ho creuria? Sos perseguïdors trovaren que encara vivia demasiat y pretendrían arrancar-ly¹⁰⁶ aquell sople de vida que a penas ly

104. Al ms. davant d'estar hi figura *esting*, ratllat.

105. Al ms. davant d'y hi figura *no*, ratllat.

106. Al ms. davant d'arrancar-li hi figura *aquell*, ratllat.

quedaba. Perquè, com és possible explicar de altra manera la orde repentina que arribà al departament de la Drome, que manaba traslladar-lo a Dijon?

60. Esta orde se intimà als de la comitiva del Sant Pare. Y estàban entre los sustos de l'anunci de aquest viatge quant vingué a aterrar-los una [p. 31] crisis més terrible. A 19 de agost, a las 5 de la tarde, fou atacat Pio 6, entre somnis, de un violent vòmit. Tingué encara bastantas forçes per tocar una campaneta que tenia deball de coxí del llit: corregueren y lo trovaren sens sentits. Ly donaren per espay de molts dias tots los auxiliis necesaris. Enviaren a buscar, també, un metge¹⁰⁷ de Granoble, en qui lo Sant Pare tenia més confiansa. Però, què auxiliu podia trovar-se per sa salut y cos, extenuat de tants colps y enfermedats? Al prompte lo donaren tots los físics per desauciat y, ab tot, la naturaleza feu¹⁰⁸ un últim esforç y al cap de alguns dias tornà en si.

61. Después de una tal crisis, el papa entengué bé que estava cerca sa última hora y no volgué ocupar-se en res més que en lo de la eternitat. Sas primeras miradas se dirigiren envers la creu, senyal de nostra salvació, y sa primera paraula fou cridar a son confessor per a purificar-se més y més antes de demanar los últims sagraments.

62. El 27 de agost fou lo dia que se ly administrà lo viàtic. A aquest fi, volgué revestir-se dels ornaments pontificals y, per respecte a nostre senyor Jesuchrist, volgué també que-l baixassen del llit y lo posassen en sa cadira. A l' instant, sos capellans se revestiren de hàbits sacerdotals y se col·locaren al rodador ab ciris en las mans. Pio 6 fa, en sa presència, aquella professió de fe cathòlica, apostòlica, romana que deuen fer tots los papas en la hora de la mort; prega a Jesuchrist que concervi a la ciutat de Roma la antiguitat y pureza de la fe, que torni a la França la religió, la pau y la felicitat. Monsenyor arquebisbe de Corinto, ab llàgrimas en sos ulls, [p. 32] administrà lo viàtic al Sant Pare. Lo mateix prelat ly administrà al dia següent la extremaunció. Y sols después de haver arreglat de aquest modo los sagrats interesos de la sua ànima, se ocupà el sant pontífice en asuntos temporals. En aquella hora manà exténdrer un codicil per expressar sa última voluntat y per a manifestar en quant pogués son agrahiment ab los generosos companys de son cautiveri.

63. En sos últims instants se conexia que estava penetrat de amargura de deixar-los en un lloch estranger; allargaba la mà a tots los que se arrimàban a son llit y la estrenyia amorosament. Se ly ohia repetir a menut aquell vers del psalm 121: «*Latatus sum in bis, quae dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*; me he carregat de goig quant me han dit, anirem a la casa del Senyor». Permeté Déu que concervàs libre el ús de tots sos sentits fins a l'últim moment; y en la nit del 27 al 28 pogué encara rezar lo rosari ab los que lo rodejàban y continuar las oracions acostumadas.

107. Es tracta del doctor M. Duchadoz, «home religieux, affable, expert dans son art, et parlant facilement l'italien». Vegeu HESMIVY D'AURIBEAU, *Extraits*, 491.

108. Al ms. diu *fou*.

64. El 28 de agost en lo matí tenia sobre el llit creus y rosaris que ly havían posat y alçà¹⁰⁹ encara sas mans desvalgudas per concegrar-las ab sa benedicció. Al mitgdia sentí las palpitations y agonias de la mort, y aleshoras manà cridar a totes sas gents y a monsenyor arquebisbe de Corinθο. Devant de tots, després de tenir-los reunits a son rodedor, los feu¹¹⁰ un¹¹¹ despido lo més tierno y los donà sa última benedicció, qual reberen tots agenollats y desfets en llàgrimas. Acabada esta ceremònia, per imitar en tot lo exemple de Jesuchrist, dient-ly monsenyor de Corinθο si perdonaba a sos persegui-*[p. 33]*dors, arplegà en cert modo totes sas forçes per exclamar ab efusió de son cor: «O! Sí, los perdono.»

65. Poch después entrà en agonia y lo mateix prelat ly donà la benedicció papal que se usa donar en Roma a tots los pontífices moribundos. Pio VI, después de haver-la rebut, manà cridar a son capellà per demanar-ly ly rezàs la encomienda de l'ànima; seguí y respongué a tots los versets. Y com alguns instants antes de sa mort lo capellà se apartàs de son llit, pensant que-l moribundo no tenia ja coneixament, lo malalt lo advertí y donà algunas senyals que foren compresas de tots. Continuaren en razar oracions y se esforçaba encara a seguir-las fins a l' instant en què descansà en el Senyor als 29 de agost de 1799, a la una y 20 minuts de la nit, de edat de 82 anys.

66. Luego que-l Sant Pare hagué espirat, el arquebisbe de Corinθο demanà lo permís al departament per a amortallar-lo, y se ly concedí fins revestir-lo ab totes las senyals de sa dignitat y exposar-lo a la capella del govern, a la manera que ho aguera estat si hagués mort sobre son llit y aposento de Roma. El cos de Pio VI fou seguidament embalsemat y sellat ab molts sellos; y fou col·locat en un atahut de plom cubert de una caixa de noguer. Se feren per ell tots los obsequis de ternura y pietat, y per lo espay de nou dias el arquebisbe de Corinθο y los sis sacerdots que estàban en sa companyia celebraren lo sagrat sacrifici en presència de son cos y feren los oficis com se acostuma.

67. Murí Pio VI (Juan Ángel Braschi),¹¹² de edat de 82 anys, después¹¹³ del més llarg dels pontificats, pués *[p. 34]* que havia ocupat la silla de Roma per més llarg espay de temps que sant Pere. Nasqué en Cecena als 27 de decembre de 1717. Fou creat cardenal als 26 de abril de 1773 y ellegit papa als 15 de febrer de 1775.

68. Pocs papas han governat la Iglésia en circumstàncies tan difícils ab més prudència, moderació, zel y firmeza que Pio VI, verdaderament gran. Feu per lo bé de la religió tots los sacrificis temporals que ly aparagué requirían las

109. Al ms. hi deia *alçant*, però el copista esborra les dues lletres finals.

110. Al ms. hi diu *fou*.

111. Al ms. davant de *despido* hi ha *discurs*, ratllat.

112. Nom del cardenal Giovanni Àngelo Braschi (Cesena, 25 de desembre de 1717-Valença, 29 d'agost de 1799) abans d'adoptar el de Pius VI, en ser escollit papa. Al ms., per error, es dona com a data del naixement (25 de desembre) la data del bateig, que fou a Cesena el 27 de desembre.

113. Al ms., a continuació de *després*, hi figura una altra vegada el mateix mot, ratllat.

circunstàncies y se mostrà sobretot pare comú dels fiels, extenent sa sollicitut a tota la cristiandad. Però com no nos proposem aquí sinó lo històric de son cautiveri y lo que té relació ab la França, no nos detindrem en altres passatges sobre lo restant de sa vida.

69.¹¹⁴ Molt temps quedarà en la memòria el amor ab què rebé, y també cridà a sos estats, aquella multitud de expatriats sacerdots y prelats, als què las lleys del terrorisme llansàban de sa pàtria. Son zel se extengué a tots: provehí a la subsistència de cada hu y, quant una apariència de retorn a la moderació daba algun indici de ser cridats a França, ab què benignidad rebia¹¹⁵ als que venían a despedir-se de ell demanant-ly sa benedicció! Se asombraba de sa determinació y los obligaba a diferir-o. Se informaba dels motius que-ls movia a tornar-se'n, no tement que alguns no estiguessen en apuro y que per aquest motiu pensassen en deixar a Roma. «No so jo», als deya, «per ventura vostre pare? Per ventura no os teniu vosaltres per mos fills?... Deuríau allargar vostra partida... La revolució no està acabada [p. 35] en França». Estas éran las expressions de cordialitat del soberano pontífice.

70. No ly era difícil cumplir las accions del Bon Pastor en tota sa extensió. Sabé molt bé fer lo sacrifici de totas quantas riquezas tenia Roma per concervar a son poble la pau y lo depòsit de la religió, però ab què magnanimitat se negà a altra espècie de sacrifici que pretengueren de ell. Se ly proposà, per los agents del Directori que tractàban la pau, el que revocàs tots los breus que havia expedit contra las innovacions francesas relatives a la religió. Y Pio VI respongué ab entereza que podían llevar-ly la vida, que podían llevar-ly sos estats, però que no daria un paz contrari a la fe, com a impropri e indigne de un soberano pontífice.

71. Tot és admirable en la conducta de la Providència per lo que mira a Pius VI, vicari de Jesuchrist en la terra. Quants passatges de semblanza ab lo Salvador del món? Com ell, se feu tot per tots; com ell, corregué tras la ovella perduda; com a ell, sos perseguidors lo han perseguit fins a la mort y, com Jesuchrist, se dexà portar ell a ella ab la mansuetut de un anyell. Y, com a Jesuchrist, son triümfó ha resultat de la malícia de sos enemichs y sa glòria, no menos que la de la Iglésia, dels medis de què se servían los impios per a cubrir-la de oprobri.

72. Però sa paciència y resignació, sobre sas virtuts, lo han manifestat semblant al divino modelo; des de l' instant que quedà catiu [p. 36] en las mans de sos perseguidors fins a sa mort se veren en ell inalterables estas dos virtuts. Quan ly venían a anunciar-li las ordes més estranyes, res replicaba; se recollia, sí, un instant, cruzaba las mans,¹¹⁶ alçaba los ulls al cel y se veyia la resignació pintada en sa cara. Entregat, per dir-o aixís, de mà en mà, jamay se informà de lo que pretenían fer de ell, ni a hon intentàban portar-lo. Se havia

114. Al ms. s'hi llegeix 89. Es corregeix d'acord amb l'ordre dels paràgrafs.

115. Al ms. hi figura *recibia*, però s'hi ha ratllat la síl·laba *ci*: *rebía*.

116. Al ms. davant de *las mans* hi diu *los braços*, ratllat.

abandonat a la conducta de la Providència. Son sacrifici fou cumplert y jamay fou ohit queixar-se.

73. Ab tot, algunas vegadas la tristeza estaba com pintada en son semblant; altrás, derramaba llàgrimas y dexaba escapar algun suspir, però era dels mals de la Iglésia. Los progresos de la impietat lo penetràban intensament, y ho deya ab freqüència. Y com podrà el pare dels christians no ser sensible a aquell contagi devorador que feu tants prog[r]esos en son pontificat? Un dia, que celebraba misa y havia pasat un temps notable en el *memento*¹¹⁷ de vius, son capellà se animà a fer-ly observar. «Ha!», exclamà el papa, «si tinc tant que demanar!» Y era que, com lo divino Senyor, se vehia obligat a oferir el holocausto per tots sens excepció y a representar a Déu las necessitats de tota la christiandat.

74. En fi, Pio Sisè podríam dir, si fos lícit anticipar lo judici de la Iglésia, que Pio VI meresqué la palma del martiri. Per què? Què martiri més prolongat y més cruel que-l seu? Perseguit, presoner, atormentat per tant temps en odi de la sagrada religió, qual pontífice era, y per aquells ma-[p. 37]teixos que volían aniquilar a la Iglésia de Jesuchrist. Sa mort, que apresuraren ab sos horribles maltractes, té tots los caràcters de martiri. Y podem, a l'acabar, repetir ab veritat lo que ha dit de ell un de sos penegiristas: que fou gran en la silla apostòlica, més gran encara en lo cautiveri y que la fe nos permet esperar que és molt més gran en la eternitat.

Nota: És interesant lo vèurer com los protestants se han mudat en apolo-gistas de Pio VI y com lo proclàman ells mateixos màrtir dels furors del Directori francès. Vários ministres calvinistas han manifestat ja sa admiració y una espècie de entusiasme per las virtuts y conducta del soberano pontífice en estos últims temps. Ha! Si a estas primícias se seguís son retorn a la Iglésia romana, de la qual se apartaren sos pares! Vegin com se explica Mullet du Pan,¹¹⁸ ciutadà de Ginebra, en son *Mercuri* de 25 de maig de 1799: «De quantas injustícias bàrbaras fórman la història de la República Francesa no sé si [hi] ha altra que exaspere tant la indignació com la freda y cismàtica atrocitat del Directori contra el soberà pontífice. Ningun maltracte meresqué jamay millor lo nom de mort. Aguera estat menos inhumà presentar lo cap decrepit de Pio VI a la ganiveta de un botxí que profanar de propòsit la santedat de son caràcter, cargar-lo de afronts y [p. 38] de dolors, arrancar-lo de son palàcio saquejat per portar-lo al cautiveri en terra estranya y pasejar sa agonía de presó en presó, salvant-ly la vida, sols perquè gustàs totas las amarguras. Y ab qui practicaren una tan execrable violència? Ab un octogenari a las portas de la eternitat.

117. Cadascuna de les dues parts del cànon de la missa en les quals es fa commemoració dels fidels vius i morts; especialment, recordança de la mort o d'un difunt.

118. Mallet du Pan (Ginebra 1749 – Richmond, 10 de maig de 1800), periodista, polític i propagandista. Pensador calvinista i reformador contrarevolucionari, s'oposà a les posicions extremes dels partidaris revolucionaris i contrarevolucionaris durant la Revolució Francesa. Al ms., s'hi reproduïx un fragment de l'article d'aquest autor sobre Pius VI al *Mercuri* (25 de maig de 1799).

Ab un pontífice, qual moderació y dulçura, qual tranquil·tat y sincera pietat havian merescut lo respecte fins de las comunions separadas de la Iglésia romana. Ab un soberà sens estats, sens forças, sens defensor, a qui vengueren la pau per corrompre, ab la màscara de amiatat, la fidelitat de son poble, a qui atacaren sens guerra, lo oprimiren sens resistència, lo saquejaren, destronaren, lo feren presoner sens costar a son excèrcit un sol cabell. Què havia de témer-se de sa conducta y ancianitat? Què seguretat ni ventatge podia tràurer-se de una crueltat tan gratuïta? Com podia danyar-los un papa moribundo, qual mort o ausència res influeix ni sobra la sort de sos estats, ni sobre la de la Iglésia? Era, per ventura, un rehenes de qui pretenguessen assegurar-se, o bé havia decretat lo fanatisme de la filosofia anyadir, al número de sos màrtirs que se han sacrificat, al gefe de una religió que intenta aniquilar?»

Nota: És convenient, també, saber que en lo any 1799 isqué a llum una obra ab títol *Memòrias sobre la vida de Pio 6*, en dos tomos en octau. Aquest escrit és un conjunt de falsedats, fets equivocats e imputacions falsas. El autor és un dels que se anomènan filòsops, que volgué¹¹⁹ fer la cort al Directori perseguidor del sumo pontífice. És ben sabut lo crèdit que-s mereixen los escrits de aquest jutge, infamat ja per sa mateixa ploma [p. 38].

III. APÈNDIX

[Poema de Josep Arrau i Estrada (Barcelona 1774 – Barcelona 1818), professor de l'Escola de Nobles Arts de Barcelona, amb motiu de la mort del pontífex]. Es tracta d'una composició de joventut, escrita quan tenia 25 anys.

*A la muerte del papa Pío VI*¹²⁰

*Ubi es, mors, victoriae tuae? Paul*¹²¹

Con raudó paso y de ciprés ceñida
 Átropos¹²² la cruel huía hufana,
 porque en Pío cortó con mano insana,
 el estambre precioso de la vida.
 ¡Detén el paso..., horrenda parricida...!
 (clama la Religión) y no inhumana
 te jactes de victoria tan tirana
 ni estés de triunfo tal envanecida.

119. *volguer*, al ms., amb la *r* ratllada.

120. ARRAU I ESTRADA, Josep, *Poesías castellanas y catalanas*, ms. 862 de la Biblioteca de Catalunya, foli 39.

121. La citació exacta hauria de ser: *Ubi est, mors, victoria tua* (Primera epístola de sant Pau als Corintis, 15, 55. Traducció: "On és, oh mort, la teva victòria?").

122. Átropos o la Parca Cruel.

Porque, si Pío a vida más dichosa
pasó por tu crueldad, si coronado
se mira en la alta gloria do reposa,
si será de mí siempre venerado,
y sus virtudes contará mi historia,
dime, pues, cruel: ¿Dónde está tu victoria?